

עוֹתֵק מִסֵּפֶר 28

וּמֵתוֹךְ 50 עוֹתֵקִים

מְדִינַת יִשְׂרָאֵל

סוּדִי

וְעַדַת הַשְּׂרִים לִפְתָרוֹן בְּעֵיִת הַפְּלִיטִים
בְּמִזְרַח הַתִּיכוֹן

דִּין וְחֶשְׁבוֹן

יְרוּשָׁלַיִם, כֶּסֶלּוֹ הַתְּשֵׁמ"ד, נּוֹבֵמְבֶר 1983

מינוי ועדת השרים ועבודתה

ביום י"ב באב התשמ"ב (1 באוגוסט 1982) מינתה הממשלה ועדת שרים לפתרון בעיית הפליטים במזרח התיכון. חפקיד הועדה - לגבש עקרונות, דרכים ושיטות לפתרון בעיית הפליטים במזרח התיכון על-ידי יישובם מחדש.

הועדה בראשות השר מרדכי בן-פורת, וחבריה: סגן ראש הממשלה ושר הבינוי והשיכון - מר דוד לוי, שר הבסחון - מר משה ארנס, שר החוץ - מר יצחק שמיר, שר המשפטים - מר משה נסים, שר הכלכלה והתיאום הבינמשרדי - מר יעקב מרידור, ושר המדע והפיתוח - הפרופסור יובל גאמן.

ליד ועדת השרים כיהנה ועדת מומחים שהכינה מחקרים וסקרים בנושא. ועדת המומחים הורכבה מעובדי מדינה שייצגו את המשרדים החברים בוועדת השרים, וכן מנציגי משרד ראש הממשלה, משרד הפנים ומשרד העליה והקליטה. תל-אביב. הועדה קיבלה, לפי בקשתה, מחקרים ממכון שילוח וכן ממכוני החקר של משרד החוץ וממשרד העליה והקליטה. כן קיבלה הועדה ניירות עבודה ונתונים מאת רשויות צה"ל ומאת המינהל האזרחי ייחודה ושומרון ובחבל עזה.

חברי ועדת המומחים היו: ה"ה יוסף גינח - מרכז הוועדה, ישראל אלישיב, אלי אמיר, יהודית היבנר, רחביה ורדי, בן-ציון ילברפוב, שמאי כהנא, יעקב מירון, נדב ענר, יעקב צמח וצבי שילוח.

הועדה קיימה ישיבות שרים וישיבות מומחים. יושב ראש הועדה
ערך סיורים במחנות הפליטים ביהודה, בשומרון ובעזה (וגם בלבנון),
ראיין פליטים, ועמד על הלך הרוחות.

תוכן הענינים

גוי ועד: שרים לפתרון בעיית הפליטים במזרח התיכון ועבודתה.

עמוד

4

ק 1: הפליטים במזרח התיכון - יהודים וערבים
ועדת השרים, בישיבתה ביום ט"ו בתמוז התשמ"ג (26 ביוני) 1983), אשרה את המלצות הדין וחשבון ואת עיקר תוכנו.

6

ק 2: הפליטים היהודים מארצות ערב

11

ק 3: הפליטים הערבים: הגדרה
הועדה קיימה את הכנת הדין-וחשבון והריהו מוגש בזאת לממשלה.

11

א. הקדמה

11

ב. עיוות מספר הפליטים

12

ג. מיהו "פליט ערבי"?

15

ד. הפליטים הערבים: נתונים ומחנות

תודת הועדה נתונה לחברי ועדת המומחים על סיועם רכ-הערך.
תודה מיוחדת נתונה לד"ר יעקב צמח ממשרד המשפטים ולמר נדב ענר ממשרד
ראש הממשלה שגיבשו את הדין וחשבון וערכוהו.

16

ק 4: שיטור בעיית הפליטים בידי ארצות ערב

16

א. הקדמה

16

ב. הדרכים לשיטור בעיית הפליטים

18

ג. מאבק ארצות ערב לאי-קליטת הפליטים בארצותיהן

24

ד. רחייית הצעות פתרון בידי ארצות ערב

25

ה. נוסח חדש לשיטור בעיית הפליטים: מפליטים נזקקי סעד -
ל"עם חסר מולדת"

27

ק 5: הפליטים ביהודה, שומרון וחבל עזה

27

א. מחנות הפליטים

28

ב. התרכב הדמוגרפי

29

ג. הנאי הדיור במחנות

32

ד. התעסוקה והמצב הכלכלי

35

ה. המיכנה התברתי

37

ו. התעמד התברתי

ירושלים, כסלו התשמ"ד
נובמבר 1983

מרדכי בן פורת, שר -

יושב ראש הוועדה

עמוד

65

פרק 9: מסקנות

69

פרק 10: המלצותנספחים:

נספח 1: הפליטים היהודיים מארצות ערב והפליטים הערבים מארץ-ישראל
(מפה)

נספח 2א: הפליטים הערבים בשנת 1948: (לוח)

נספח 2ב: הפליטים הערבים במזרח התיכון

נספח 2ג: מחנות הפליטים בירדן, בסוריה ובלבנון: (מפה)

נספח 2ד: הפלשתינאים בעולם

נספח 3א: מחנות הפליטים ביהודה ושומרון: (מפה)

נספח 3ב: מחנות הפליטים ביהודה ושומרון: נתונים (לוח)

נספח 4: מחנות הפליטים בחבל עזה: נתונים (לוח)

נספח 5: צפיפות האוכלוסיה במחנות הפליטים ביהודה ושומרון:
(דיאגרמה)

נספח 6א: מערכת החינוך ביהודה, שומרון וחבל עזה ומקומה של אונר"א:
(לוח)

נספח 6ב: מערכות הבריאות של הממשל הישראלי ושל אונר"א: (לוח)

נספח 6ג: משפחות בזקקות שבטיפול הממשל הישראלי ואונר"א: (לוח)

פרק 1: הפליטים במזרח התיכון: יהודים וערבים

א. המלחמה שאסרו מדינות ערב על מדינת ישראל עם הקמתה, יצרה שתי בעיות פליטים: פליטים יהודים שנמלטו מארצות ערב, ופליטים ערביים שיצאו את מקומות מושבותיהם בארץ-ישראל. שתי תנועות הפליטים נעו זו מול זו: היהודים מארצות ערב לארץ ישראל, והערבים מארץ ישראל לתבלים אחרים של ארץ ישראל או לארצות ערב. כך יצאו שתי תנועות הפליטים כרוכות זו בזו, בזמן, במקום, במספר הדומה של הפליטים. (ראה: מפה בענין הפליטים היהודים מארצות ערב והפליטים הערבים מארץ ישראל - בנספח 1.)

ב. מדינות ערב אחראיות ליצירת בעית הפליטים על שני חלקיה. לאלה ולאלה תביעות צודקות כלפי מדינות ערב: ליהודים - תביעות בגין נישולם ורדיפתם, ולפליטים הערבים - תביעה לקליטתם ולשיקומם. מדינות ערב התנכרו עד עתה לחובותיהן אלה. חלקם של הפליטים היהודים שפר ובעית פליטתם נפתרה בישראל, ואילו הפליטים הערביים בעייתם שומרה בידי מדינות ערב, שביקשו להניחה כנושא קבוע על סדר היום.

ג. במשך השנים התעלמו מדינות ערב מענין היהודים יוצאי ארצות ערב והתנכרו לזכויותיהם ולתביעותיהם - מחד, ומאידך - לא עשו דבר בענין קליטתם ושיקומם של הפליטים הערביים ואף התנגדו לכן בעקביות. גישת יסוד זו של הערבים שהיתה לאבן-פינה למדיניותן, הלכה ונתחזקה אחרי מלחמת ששת הימים.

התעמולה הערבית השתדלה לשנות את תדמיתו של הטכסון הערבי-ישראלי: תחת התמונה של מדינות ערב הרבות והעשירות הנלחמות במדינת ישראל העומדת על נפשה, הציבו מדינות ערב מול מדינת ישראל את "הפליס העקור וחסר התוחלת".

ד. השתיקה בענין הפליטים היהודים, והזעקה בענין הפליטים הערבים כתחליף למעשים, שירתו עד עתה היטב את מדיניותן ואת תעמולתן של אותן מדינות ערב המבקשות להנציח את סכסוכן עם ישראל.

ה. לכן, בבוא מדינת ישראל לגבש מדיניות חדשה לפתרון בעיית הפליטים ראוי לה להתמודד עם האתגר שהציבו הערבים לפנייה, ולעשות במשולב שלושה אלה: האחת, לשים את הדגש בכריכת שתי בעיות הפליטים היהודים והערבים זו בזו כשני צדדים למסבע הפליטות במזרח התיכון שמדינות ערב אחראיות לה. השניה, להעלות את ענין זכויותיהם ותביעותיהם של היהודים יוצאי ארצות ערב, בעקביות ובהתמדה, כחלק אינטגרלי ממדיניות החוץ הישראלית בסכסוך הערבי-ישראלי ובכל משא-ומתן עם מדינות ערב. השלישית: לעשות למען שיקום הפליטים המצויים בארץ ישראל, ולתבוע פתרון בעיותיהם של הפליטים שבארצות ערב בידי מדינות ערב.

פרק 2: הפליטים היהודים מארצות ערב

א. מלחמת העצמאות, הקמת מדינת ישראל והשנים שבאו אחריהן, הביאו לישראל המחודשת למעלה מששים ריבוא יהודים מארצות ערב וצפון אפריקה. יהודים אלה הצטרפו למאות אלפי ניצולי השואה מאירופה שעלו לישראל לפני הקמת המדינה ואחריה, ולפליטים שניצלו מחרב הירדנים בגוש עציון, בעטרות, ברובע היהודי של ירושלים ובישובים יהודים אחרים ביהודה ושומרון וחבל עזה.

היהודים יצאו מארצות ערב מנושלים וחסרי כל לאחר שרכושם נשלל, הוקפא או הוחרם. הם נרדפו עד צוואר כרב מדינות ערב על יהדותם ועל ציונותם, וכאו ברובם המכריע לציון, שעליה חלמו במשך כל שנות גלותם.

ב. ארצות ערב רדפו את יהודיהן בתקופות קודמות ונהגו בהם כ"אחל א-דימה", אנשי חסות נסבלים, אזרחים ממדרגה שנייה, הזקוקים תמיד להגנה ולחסד. בצד זמנים טובים שידעה קהילה זו או אחרת בארצות ערב, כאלפי שנות הגלות, רצופה ההיסטוריה של עם ישראל בארצות ערב רדיפות ואפלייה.

ג. גם כדור הזה הכבירו מדינות ערב, במידות שונות, את ידן על יהודיהן, הציבו אותם אל מול פני סכנות וחרדות, השפילו אותם, ולבסוף החרימו את רכושם. בדרכים שונות ובחירוף נפש, הצליחו היהודים לחלץ את הנפש ולצאת בהמוניהם מכל מדינות ערב. גם כאן חובה להדגיש שיחס זה אל היהודים לא היה אחיד בכל ארצות ערב. ייזכרו לסובה משטרים ויחידים שגילו יחס אנושי ואוהד לקהילות יהודיות בעתות מצוקה כבעתות רווחה.

ד. מהלך המאורעות שהביא לבריחת היהודים מארצות ערב בשנת 1948 ואילך, היה בקווים כלליים דומה בכל הארצות האלה. החלטת האו"ם על ת"חלוקה" ועל הקמת מדינה יהודית גרמה לתגובות נזעמות בארצות ערב. במקומות רבים פרצו הפגנות אלימות שכוונו נגד

האוכלוסיה היהודית המקומית. יהודים רבים נעצרו בעוון "פעילות ציונית" ורכושם הוחרם. היהודים שחשו בגל הלאומני ההולך וגואה, ביקשו למטש את חלום שיבת ציון, וכך החלה בריחת יהודים מארצות האיסלאם שרובם הגיעו לחופי ארץ ישראל. מאחר שהיציאה בשלבים הראשונים היחה "בלתי חוקית", נרדפו היהודים בשל נסיונות בריחתם, נאסרו, ורכושם הוחרם. אולם גם מאוחר יותר, כשהותרה יציאת יהודים מארצות ערב, הוחרם רכושם ונשללה אזרחותם. הדוגמא הבולטת ביותר לתהליך זה היא יהדות עיראק.

כיום נותר בארצות ערב אחוז קטן של יהודים. במרוקו חיים כיום כ-18,000 יהודים. בסוריה כ-5,000; בסוניסיה כ-4,500, בחימן כ-1,200, בעיראק כ-300, וכמה מאות יהודים כאלג'יריה ובמצרים.

ה. זה מעמיד לעם ישראל כנגד מדינות ערב לא רק תביעות וזכויות אישיות ורכושיות של היהודים יוצאי ארצות ערב, אלא גם זכויות קולקטיביות של העם היהודי באזור מכוח ישיבה ממושכת ועתיקה יומין, שקדמה לצמיחת האיסלאם באלף שנים ויותר.

ו. היהודים יוצאי ארצות ערב, שמספרם הכולל בעת יציאתם היה כמספר אוכלוסייתה היהודית של מדינת ישראל בהקמתה, הגיעו ברובם למדינת ישראל כאשר נאבקה בכל גבולותיה נגד מדינות ערב שאסרו עליה מלחמה כושלת. כשידה האחת של המדינה אוחת בשלח, הוסיסה המדינה את ידה השניה לעזרת הפליטים היהודים שנהרו אליה מכל עבר, ונחלצה לקליחתם באמצעיה הכספיים הדחוקים. למאות אלפי הפליטים היהודים שהגיעו אליה תוך זמן קצר, היחה מדינת ישראל חייבת לספק קורת גג, מזון, שירותי רפואה וחינוך. כל זאת כאשר המשק הישראלי עמד במשבר חמור כשהוא מנסה להתאושש מתוצאות מלחמת העצמאות. המשק סבל אז ממחסור חמור במזון, בדלק, בחומרי בנין, בדשנים וחומרי גלם אחרים. במצב כזה כמעט שלא ניתן היה למצוא תעסוקה למאות אלפי העולים כאשר בקופת האוצר לא נותר מסבע חוץ. הדרך היחידה למנוע רעב בארץ היחה להפעיל קיצוב ולספק במשורה, בעזרת תלושי מזון, מוצרי יסוד כמו קמח, אורז, קפה וסוכר לכלל האוכלוסיה.

קליטתם הראשונה של הפליטים היתה בלמעלה מ-120 מחנות עולים שהפכו אחר כך למעברות, שנפרשו לאורכה ולרוחבה של הארץ. במעברות אלו הוצבו אוהלים, כדונים, פחונים וצריפים. הפליטים שהצטופפו בהם היו נתונים לחסדי השרב בקיץ ולגשמים בחורף. כדיוק כדוגמת מחנות הפליטים הערבים בעבר השני של הגבול. ואלך בשינוס מתניים של מדינת ישראל, ברצונה העז לקלוט את פליטיה, ובהחלצות יהדות העולם והעולים עצמם השתפרו את-תנאי המגורים ותנאי הכלכלה, הפליטים היהודים וככללם יוצאי ארצות ערב, נקלטו בישראל ומצאו בה את מקומם כאזרחים שווים זכויות.

ח. חבלי הקליטה הכלכליים של היהודים יוצאי ארצות ערב יכולים היו להתקצר אלמלא נושלו מרכושם בידי המשטרים בארצות מוצאם. קליטתם בישראל אינה מפקיעה את זכויותיהם ואת תביעותיהם הפרטיות והקולקטיביות, נגד ארצות ערב; ואכן מדינת ישראל עמדה על כך, והצהירה מימים ימימה כי:

"עמדתנו היא שבמסגרת של משא-ומתן על הסדר שלום תחבע ישראל פיצוי מלא על הרכוש והזכויות של היהודים יוצאי ארצות ערב הנמצאים בישראל ופיצוי זה חייב להיות חלק מכל הסדר שלום עם ארצות ערב..... מדינת ישראל קלטה את היהודים מארצות ערב, ונתוצאצאיהם הם היום אזרחים שווי זכויות במדינת ישראל, אולם עובדה זו אינה גורעת במאומה מחובתן של ארצות ערב לשלם פיצויים מלאים. וארצות ערב חייבות בפיצויים על הרכוש הפרטי, על הרכוש הקהילתי - נכסי התרבות והדת ועל הסבל שנגרם ליהודים ברדיפות ובנגישות."

(דברי שר המשפטים, דברי הכנסת, כרך 75, עמ' 1121, 1122).

עמדת ממשלת ישראל היא כי, מבחינות עובדתיות ומשפטיות, כרוכות שתי בעיות הפליטים זו בזו, וכי משמעות הדבר במישור הבין-לאומי היא - חילופי אוכלוסין בפועל בין מדינת ישראל לארצות ערב:

"עמדתנו היא שכאשר מדובר בהחלסת מועצת הבסחון 242 על 'פתרון צודק של בעיית הפליטים', הרי המליס האלה מתייחסות גם לבעיית הפליטים הערביים שעזבו את השטח של ישראל במהלך המלחמה בשנת 1948 וגם לבעיית הפליטים היהודים שעזבו את ארצות ערב, ושתי הבעיות, מבחינת היקפן, הן בסדר-גודל דומה.

באשר ליהודים יוצאי ארצות ערב המדובר הוא בקהילות יהודיות עתיקות, ביהודים ובציבורים יהודיים שישבו בארצות ערב מאות בשנים ותרמו תרומה חשובה להתפתחותן המשקית, המדעית והתרבותית של ארצות אלה.

הרוב הגדול של הפליטים הערבים עזבו את השטח של מדינת ישראל תוך סערת המלחמה בשל קריאת המנהיגים הערבים לאוכלוסייה הערבית לעזוב את ישראל - למרות פניית ישראל לאוכלוסייה הערבית שתישאר ותחיה בשלום עם האוכלוסייה היהודית.

לעומת זאת בארצות ערב הרדיפות והדיכוי, שהיו קיימים גם קודם, גברו - בשל המלחמה של מדינות ערב נגד ישראל, ומרבית היהודים נאלצו להימלט בחוסר כל, ורכושם נגזל, הוחרס, הוקפא או הולאם. רובם של יהודים אלה עלו לישראל, ומה שהתרחש כאן הוא למעשה חילופי אוכלוסין שדוגמתם נתחוללו בסערת מלחמות במקומות שונים בעולם." (שם).

עמדת מטשלת ישראל היא כי, מבחינות עובדתיות ומשפטיות, כרוכות שתי בעיות הפליטים זו בזו, וכי משטעות הדבר כמישור הבין-לאומי היא - חילופי אוכלוסין בפועל בין מדינת ישראל לארצות ערב:

"עמדתנו היא שכאשר מדובר בהחלפת מועצת הבטחון 242 על 'פתרון צודק של בעיית הפליטים', הרי המלים האלה מתייחסות גם לבעיית הפליטים הערביים שעזבו את השטח של ישראל במהלך המלחמה בשנת 1948 וגם לבעיית הפליטים היהודים שעזבו את ארצות ערב, ושתי הבעיות, מבחינת היקפן, הן בסדר-גודל דומה.

באשר ליהודים יוצאי ארצות ערב המדובר הוא בקהילות יהודיות עתיקות, ביהודים ובציבורים יהודיים שישבו בארצות ערב מאות בשנים ותרמו תרומה חשובה להתפתחותן המשקית, המדעית והתרבותית של ארצות אלה.

הרוב הגדול של הפליטים הערבים עזבו את השטח של מדינת ישראל תוך סערת המלחמה בשל קריאת המנהיגים הערבים לאוכלוסיה הערבית לעזוב את ישראל - למרות פניית ישראל לאוכלוסיה הערבית שתישאר ותחיה בשלום עם האוכלוסיה היהודית.

לעומת זאת בארצות ערב הרדיפות והדיכוי, שהיו קיימים גם קודם, גברו - בשל המלחמה של מדינות ערב נגד ישראל, ומרבית היהודים נאלצו להימלט בחוסר כל, ורכושם נגזל, הוחרם, הוקפא או הולאם. רובם של יהודים אלה עלו לישראל, ומה שהתרחש כאן הוא למעשה חילופי אוכלוסין שדוגמתם נחוללו בסערת מלחמות במקומות שונים בעולם." (שם).

קליטתם הראשונה של הפליטים הייתה בלמעלה מ-120 מחנות עולים שהפכו אחר כך למעברות, שנפרשו לאורכה ולרוחבה של הארץ. במעברות אלו הוצבו אוהלים, בדונים, פחונים וצריפים. הפליטים שהצטופפו בהם היו נתונים לחסדי השרב בקיץ ולגשמים בחורף, בדיוק כדוגמת מחנות הפליטים הערבים בעבר השני של הגבול. מכאן ואילך בשינוס מתניים של מדינת ישראל, ברצונה העז לקלוט את פליטיה, ובהיחלצות יהדות העולם והעולים עצמם השתפרו אמצעי תנאי המגורים ותנאי הכלכלה, הפליטים היהודים וככללם יוצאי ארצות ערב, נקלטו בישראל ומצאו בה את מקומם כאזרחים שווים זכויות.

חבלי הקליטה הכלכליים של היהודים יוצאי ארצות ערב יכולים היו להתקצר אלמלא נושלו מרכושם בידי המשטרים בארצות מוצאם. קליטתם בישראל אינה מפיקה את זכויותיהם ואת תביעותיהם הפרטיות והקולקטיביות, נגד ארצות ערב; ואכן מדינת ישראל עמדה על כך, והצהירה מימים ימימה כי:

"עמדתנו היא שבמסגרת של משא-ומתן על הסדר שלום תתבע ישראל פיצוי מלא על הרכוש והזכויות של היהודים יוצאי ארצות ערב הנמצאים בישראל ופיצוי זה חייב להיות חלק מכל הסדר שלום עם ארצות ערב..... מדינת ישראל קלטה את היהודים מארצות ערב, ונת וצאצאיהם הם היום אזרחים שווים זכויות במדינת ישראל. אולם עובדה זו אינה גורעת במאומה מחובתן של ארצות ערב לשלם פיצויים מלאים. וארצות ערב חייבות בפיצויים על הרכוש הפרטי, על הרכוש הקהילתי - נכסי התרבות והחזק ועל הסבל שנגרם ליהודים ברדיפות ובנגישות."

(דברי שר המשפטים, דברי הכנסת, כרך 75, עמ' 1121, 1122).

5. זכויות אלה של הפליטים היהודים מארצות ערב מעניקות למדינת ישראל מבחינה משפטית גם תביעה רבת משמעות וגם הגנה טובה בסכסוך הערבי-הישראלי: תביעה - למימוש זכויות היהודים יוצאי ארצות ערב לפיצויים בשל החרמת רכושם ובשל הרדיפות וההגישות שהיו מנה חלקם, ולזכויות עם ישראל באיזור מכח ישיבת קהילות ישראל בו מקדמת דנא. הגנה בפני תביעות מדינות ערב בענין הפליטים הערבים. זיקה זו בין שתי בעיות הפליטים היהודים והערבים, והיבטיהן העובדתיים, המשפטיים וההיסטוריים, היא חשובה הטובה ביותר של מדינת ישראל לאתגרים המועמדים לפנייה בענין זה. הדגשת זיקה זו במדיניותה ובהסכרתה של מדינת ישראל, לא רק תציב את עמדת ישראל בסכסוך הערבי-ישראלי על בסיס איתן יותר למדינת ישראל, אלא גם תסייע בפתרון בעיות הפליטים בארצות ערב ובנישאל על פי תכניות שמציעה מדינת ישראל.

פרק 3: הפליטים הערבים: הגדרה

א. הקדמה:

עקב הקרבות שהתחוללו בארץ ישראל בשנת 1948, ברחו ערבים ממקומות מגוריהם. מרביתם מצאו מיקלס בחבלי ארץ-ישראל שהיו בשליטת הצבאות הערביים, ומיעוטם - בארצות השכנות: ירדן, סוריה, לבנון מצרים ועירק.

ב. עיוות מספר הפליטים

מספר הפליטים הערביים שעזבו את מקומות מושבם היה מתחילה שנוי במחלוקת:

המתווך מטעם האו"ם, הרוזן ברנדוס, העריך, בספטמבר 1948, את מספרם ב-330,000 נפש. הליגה הערבית טענה, באוקטובר 1948, כי מספרם הוא 631,967 נפש. סוכנויות הסעד הבינלאומיות, שהחלו במלאכת חלוקת מזון לפליטים, חילקו באפריל 1949, 1,010,689 מנות. לאחר נסיונות שעשו סוכנויות אלה לגלות זיופים ורישומים כוזבים, הצליחו באפריל 1950 להפחית את מספר המנות המחולקות ל-924,671. כאשר החלה אונר"א בפעולתה, במאי 1950, התבססה על 957,000 כמספר יסוד לחלוקת המנות ולאחר מפקד אוכלוסין שערכה ביוני 1951, שיש להטיל ספק במהימנותו, הצליחה להפחית את מספר המנות ל-879,667. (הנתונים לקוחים מתוך ספרו של רוני גבאי: בחינה פוליטית של הסכסוך היהודי-ערבי: בעית הפליטים הערביים).

סיבות שונות לפער הגדול הזה במספרי הפליטים:

1. המאפיינים החברתיים-הכלכליים של ציבור הפליטים - מחד, ושל הסביבה הקולטת - מאידך היו זהים. הפליטים התיישבו בתוך ערים וכפרים או בקרבם; האוכלוסיה המקומית שמצבה הכלכלי לא היה טוב בהרבה ממצב הפליטים, ניצלה את ההזדמנות שנקרתה בדרכה ונסתפחה

גם היא לציבור הפליטים כדי לזכות במנות מדון חינם.

2. ניפוח רשימות הפליטים בידי הפליטים עצמם, מיד בתחילת מעולות הסיוע - מטעמים שבמצוקה כלכלית.

3. ניפוח מספר הפליטים בידי ארצות ערב, ואחר כך בידי ארצות החבלה - מסיבות פוליטיות ולצרכי תעמולה.

4. התגלות גורמי הסיוע הבינ"ל ואונר"א כראשם לאילוצים הפוליטיים והשלמתם עם אי-יכולתם לדייק ברישומיהם, לגרוע מהם ולעדכנם דוגמא לכך הקפת אונר"א על רישום לידות ואי-הקפדתה על רישום פטרות פליטים ועזיבתם את המחנות.

5. תהליך ההגירה שמנע אפשרות איחור הפליטים והכנתם מההגירה הפלשתינאים, הירדנים והערבים האחרים.

6. טעמים אחרים לעיוות מספר הפליטים יסודם באי-יכולת החוקר בסוגייה לסמוך את מחקרם על נתונים בדוקים, כיוון שאין כיום ומעולם לא היו, לא בשנת 1948 ולא מאוחר יותר, נתונים מדעיים בענין זה. כל מה שעומד לרשות החוקר הוא השערות המסתבסות על נתונים חלקיים בלבד, על הנחות סבירות, על הערכות בענין הריכוז הסבעי, ההגירה וכיוצא באלה. אולם כל אלה נשארים בגדר הנחות הן.

לכן, בכל דיון במספרי הפליטים, שומא להדגיש כי המדובר בהערכות בלבד. בכפיפות לאזהרות אלה, מביאים אנו את הערכותינו בענין מספרי הפליטים הפלשתינאים.

מיהו "פליט ערבי"?

לעיוות מספר הפליטים הייתה השלכה לאורך זמן לגבי הגדרת הפליט הערבי.

למונח "פליט" ניתנו הגדרות שונות במשפט הבינלאומי בהקשרים שונים. אם נזכיר כאן כי פליט המקבל אזרחות של המדינה הקולטת פוסק להיות פליט.

בענין "הפליטים הערבים", לא נקבעה הגדרה מראש. התנאים האובייקטיביים שבהם נוצרה בעיית הפליטים הערביים, והתנאים הפוליטיים שהציבו מדינות ערב לאחר מכן, יצרו תהליך הפוך בענין הגדרת הפליטים: קודם טופלה האוכלוסיה הנזקקת, ועל סמך מנות המזון נעשו מאוחר יותר נסיונות לסכם את מספרם ולקבוע הגדרה הולמת.

תהליכי ההגירה, העיור, ויתר התהליכים הפוליטיים שעברו על ארצות ערב והשפיעו על הפלשתינאים, הקשו על מתן הגדרה ל"פליט" ולהבדילו מ"פלשתינאי" או לצורך זה אף מ"ירדני".

הישראלים והערבים הציעו הגדרות שונות ל"פליט הערבי". ההגדרות שיקפו גישת כל צד לבעייה ואופי הפתרון הרצוי לו.

הערבים הניחו ביסוד הגדרתם את האופי הפוליטי - הלאומי של זכויות הפליטים, ואילו ישראל שמה את הדגש בהיבט הכלכלי של בעיית הפליטים.

הנפקא מינה שבשתי ההגדרות ברורה. הדגש הפוליטי, תוצאתו - אוכלוסית פליטים גדלה והולכת שקיומה ומעמדה נצחיים והם מונחלים לדורות מאב לבנו. לעומתו, מקסין הדגש הכלכלי, את אוכלוסיית הפליטים ככל שמשפר מצבו הכלכלי של הפליט ויכולתו לקיים את עצמו.

בשעה שהגדרה הערבית כוונה להנצחת בעיית הפליטים עד לשובם לארץ ישראל, תאמה ההגדרה שנתנה ישראל למונח "פליט" לטענה כי בעיית הפליטים בת חלוף היא, כי ניתן לפתרה במאמץ משותף, ולכן הביעה ישראל נכונותה לשלם פיצויים סבירים לפליטים ולסייע

כספית בפתרון כעייחם במקומות מושבותיהם.

3. במישור הטיפול בפליטים והסיוע היום-יומי להם, עשתה אונר"א נסיונות שונים לניסוח "הגדרת עבודה" לצרכים פרקטיים. תחילת קבעה הגדרה זו כי "פליט" הוא אדם הנזקק לסיוע שישב בתחומי ישראל לפחות שנתיים לפני המלחמה ב-1948, ושכחוצאה מהמלחמה איבד את ביתו ואת מקורות פרנסתו. הגדרה זו התירה בפרוט גמישות יתרה ושיקול דעת, שכחוצאה מהם ומלחץ מדינות ערב והפליטים עצמם, נכללו בה גם מי שאינם ממלאים אחרי ההגדרה כגון צאצאי הפליטים ואוכלוסיות נזקקות נוספות. עקב זאת נכשלו נסיונותיה של אונר"א לצמצם את מספר הפליטים. על כן גם הארגון במשך הזמן את הנסיונות לגבש הגדרה משמעותית וטיפול בפליטים היה נסול קריטריון ענייני כלשהו. הארגון העניק בדיעבד לרשימות הפליטים שלו עצמו מעמד של קריטריון יחיד לקביעת הגדרת הפליט.

יתר על כן, שליטתה "המוניציפלית" של אונר"א במחנות הפליטים ואספקת השירותים לתושביהם, הפכה את כל תושבי המחנות לפליטים אפילו לא היו פליטים במקורם, אלא נזקקים מחוץ למחנות שהצליחו להסתפח לשירותי המחנות, לפליטים.

4. כך נוצר מצב עובדתי אופרטיבי שבו נשענת הגדרת "הפליט" על קיומה של אונר"א ועל תיפקודה, ועל הקשר הארגוני של הפליט אליה.

אם כן, פליט הוא כל מי שמחזיק בכרטיס המזון של אונר"א או הנחנה משירותיה, בין אם דר הוא במחנות ובין אם מחוצה להם, בין אם הוא נזקק ובין אם לאו, בין אם הוא פליט ובין אם לאו.

הגדרה רחבת-ידיים זו נתקבלה כאמור מתוך כניעה לתהליכים פוליטיים חיצוניים שתוארו לעיל. פתיחת שערי ה"פליטות" לרווחה בפני אנשים רבים שאינם פליטים, עוותה את המציאות ההיסטורית ואז פני בעיית הפליטים, ונתנה לגיטימציה לפער הגדול שבין היקף

בעיית הפליטים להלכה, לכין המציאות האמיתית בשטח.

למרות זאת קנתה לה התמונה האמורה המצטיירת על פי כרטיסי אונר"א בחלוף הזמן מהלכים כה איתנים בקרב הכל, עד כי אפילו ישראל בפעולותיה בשטח סומכת אף היא על הגדרה זו.

ד. הפליטים הערבים: נתונים ומחנות

בנספחים נביא נתונים על הפליטים הערבים בפרט ועל הפלשתינאים בכלל.

בנספח 2א: הפליטים הערבים בשנת 1948.

בנספח 2ב: הפליטים הערבים במזרח התיכון.

בנספח 2ג: מחנות הפליטים בירדן, בסוריה ובלבנון (מפה).

בנספח 2ד: הפלשתינאים בעולם.

מרק 4: שימור בעיית הפליטים בידי ארצות ערב

א. תקדמה

מדינות ערב, האחראיות ליצירת בעיית הפליטים, הן גם האחראיות לקיומה ולהנצחתה.

מנהיגי ערב קראו לתושבי ארץ ישראל הערבים ועודדו אותם לעזוב ישראל, כדי לקדם את המערכה הצבאית הכוללת שפתחו בשנת 1948, המדינה היהודית שעתה זה קמה. משלא צלח בידן הדבר, ועשרות פליטים נמצאו בתכלי ארץ ישראל ובארצות ערב, נקטו מדינות כמדינות אחידה שמטרתה השארת הפליטים כחוד החנית בתעמולתן ובמלחמתן נגד ישראל.

תחת לשקוד על הושטת עזרה הומניטרית לפליטים הנזקקים, ועל היחלשות שיקום אחיהם ולקליטתם הראויה בקרב העם הערבי כמדינותיהן ורחבות הידיים, נהגו ארצות ערב בריוק בדרך ההפוכה: הן בודדו הפליטים שבתוכם, התעירו מחובתן לסייע להם, הציגו את בעייתם לראווה כבעיית דוחקת ופתוחה, המשוועת לידם המושטת של אחרים.

ב. הדרכים לשימור בעיית הפליטים

הפליטים הערבים אינם הפליטים היחידים שידע המזרח התיכון המודרני בדור הזה. תופעת הפליטים היא תופעה ידועה וקבועה באיזור זה היו מאיהויות ואי-שקט, עקב מלחמות בין מדינות בינן לבין עצמן (כיוון המלחמה בין עיראק לבין איראן, וכן המלחמות הממושכות בדרום חצי ערב), שינויי גבולות, מלחמות אזרחים (לבנון), סכסוכים פנים ארצי על שליטה במדינה, הפיכות צבאיות, שינויי משטר, ורדיפות על רקע דתי אוני (האשורים, הארמנים, הבהאים, למשל), לאומי (הכורדים), תרבותי (האזורים) ועוד. כל אלה נוסף לבעיית הפליטים רבת המימדי שנוצרה על רקע הסכסוך היווני-התורכי בנושא קפריסין. תנועות פליטים אלה השתכנו והשתקמו לרוב בארצות המקלט. הפליטים מארץ ישראל ה

דוגמא טובהקת לפליטים שיצאו מכתיהם עקב סכסוך מזויין ועקב שינויי גבול, שאינם תופעה חריגה במזרח התיכון.

אך ארצות ערב, כדי להנציח את סכסוכן עם מדינת ישראל, בחרו לשמר לאורך ימים את בעיית הפליטים כבעיית דוחקת שצריכה להעיק על מצפון האחרים, מצפון דעת הקהל בעולם.

אמצעים רבים ומגוונים נקטו מדינות ערב כדי להשיג מטרתן זו:

1. ניפוח מספר הפליטים הערבים כפי שתואר לעיל.

2. עמידה על "זכות השיבה" כתנאי הכרחי לפתרון הסכסוך הערבי-הישראלי, והגדרת ישיבת הפליטים בארצות ערב כ"זמנית".

3. הסלת מעמסת הדאגה לפליטים על שכס הקהיליה תבינלאומית, והשתתפות כספית מעטה בהוצאות הכרוכות בכך.

4. חיזוק אונר"א כגוף המסמל את המחוייבות הבינלאומית לפתרון הבעיה - מחד, וכגוף המעניק ייחוד וקביעות לבעיית הפליטים כפליטים - מאידך.

5. בחירת פתרונות ארעיים לבעיית הפליטים, וסירוב תקיף להתיר שיקומם בדרך קבע במקומות מושבותיהם או להסכים לפתרון קבע שיש בו הסדר לבעיית הפליטים.

6. שמירת דמוי היצוני של המחנות ושל הפליטים שבתוכם, כגורמים הזקוקים תמיד לסיוע ולסעד עקב מצבם הכלכלי והתברתי הירוד.

7. מאבק מכוון נגד התהליך הסבעי של היקלטות הפליטים בארצות ערב, והעמדתם במצב נחות מכחינה כלכלית, חברתית ופוליטית.

8. העליא הבעייה בעקביות רבה ככל פורום בינלאומי, והצבתה המבוי על סדר היום העולמי.

ג. מאבק ארצות ערב לאי-קליטת הפליטים בארצותיהן

ההליכים שונים שעברו על העולם הערבי למן שנת 1948 ועד היום, אינם לשטטט את בעיית הפליטים ולהטמיעה. אולם מול התהליך הסבעי היקלטות הפליטים בקרב החברה הערבית שבתוכה הם חיים, ניצבה מדיניות העקבית של כל מדינות ערב שחיבה את שימור "בעיית הפליטים" כדמו המקורית.

נדון בההליכים העוברים על העולם הערבי ועל הפליטים, המועלים לכיוו שילוב הפליטים בארצות ערב ולשטטט זהותם כפליטים חסרי בית, כגו האמצעים שבהן נוקטות מדינות ערב כדי למנוע השתלבות הפלי בתפתחות הרגילה של האוכלוסייה.

ההליכים שקידמו את קליטת הפליטים

בעולם הערבי פעלו בשלושת העשורים האחרונים שני תהליכי חברתיים-כלכליים מרכזיים:

האחד: עיור (אורבניזציה) מהיר, שהביא "להגירה פנימית" מן התו אל העיר, וליצירת פרולטריון עירוני החי ברמת חיים בינונו ומטה.

השני: פיתוח כלכלי ותעשייתי מואץ בעיקר במדינות הנפט שהצרו ידיים עובדות רבות בכל הענפים, והביא לחנועת הגירה מסיבית מ המדינות המשופעות ככה-ארם, למדינות הנפט העשירות בממון מ העניות בידיים עובדות. נדון במיוחד בהשפעתם של תהליכים א על דיורם ועל תעסוקתם של הפליטים.

(א) דיור

למרות המדיניות שנקטו בה מדינות ערב לשטר את מחנות הפליטים כדמוחם המקורית, חלו במשך הזמן תמורות רבות במחנות. מיקומם של רב המחנות בקרבת הערים, על דרכים ראשיות ובלב איזורים שופעי תעסוקה, תרם תרומה נכבדה להתפתחותם ולהפיכתם לשכונות עירוניות לכל דבר, הן כמכנס הפיזי והן כמכנס הארגוני. בתהליך טבעי זה נסלו חלק, בעיקר פליטים בעלי יוזמה במחנות, והצטרפו אליהם בליית ברירה גם רשויות מוניציפליות שכנות, וגם גופים אחרים בארצות המושב ומחוצה להן, כולל אונר"א.

(ב) תעסוקה

חפליטים שאיבדו אס-אס את אמונתם (אף כי לא את חלומם) כשיכתם המחירה לבתיהם, עשו מאמצים רבים כדי להשתרש כמקומות מושבותיהם. בראש מעייניהם היה שיפור תנאי מגוריהם במחנות, ומציאת תעסוקה מחוץ למחנות.

אוכלוסיית הפליטים השתלבה כמהרה בתעסוקות המזומנות במחנות עצמם ובערים הסמוכות הדורשות מיומנות נמוכה כגון כענפי השירותים, בבנין, במלאכה ובתעשייה. התוצאה המידית היחה ירידת שיעור האבטלה בקרב הפליטים. תהליך זה הביא תמורה מכבנה לתעסוקה של הפליטים: הפליט הערבי, עובד האדמה, החל לעבור בלתי-מקצועיות. לאחר שרווח לפליטים והחלו לרכוש השכלה בהיקף נרחב, גם כתוצאה מפעולת אונר"א, פנו לתעסוקות עתירות השכלה בעלות מיומנויות בינוניות וגבוהות. על אלה ניסנו בעיקר פקידים בתחומי המינהל, אנשי הוראה, עובדי סכנולוגיה ותעשייה.

חוסר ההכשרה המקצועית של חלק מהפליטים והכשרה מקצועית גבוהה בידי החלק האחר - שניהם יחדיו, הפכו את הפליטים הערבים למקור חשוב למילוי צרכי כה-תעבודה חרבים כמשקי הנפט. כח עבודה רב של

את מעמדם של הפלשתינאים כ"פליטים", והסילו עליהם מגבלות שונות בתחום החזקת רכוש, חופש התנועה והתעסוקה.

אולם גם במדינות אלה זכו הפליטים לאזרחות בדרך סלקטיבית. בלבנון הוענקה אזרחות לחלק מהפליטים ובמיוחד לנוצרים שביניהם גם כמה ממדינות ערב האחרות נהגו כך, ביניהן סוריה, עירק, כווית ומדינות אחרות במפרץ הפרסי.

(ב) המעמד החברתי והפוליטי:

(1) בירדן

לתושבי הגדה המערבית ולפליטים שביניהם, הוענקה, כפי שנאמר אזרחות ירדנית רגילה. כבעלי אזרחות ירדנית, נהנו הפלשתינאים מכל זכויות האזרח במדינה, ובכלל זה מזכות הבעלות על קרקעות ובתים, מחירות התנועה ומחופש העבודה בלא צורך ברשיונות. הודות לאזרחותם, זכו הפלשתינאים בדרכונים ירדניים, שאיפשרו להם להגר למדינות אחרות בעולם. ואכן פלשתינאים רבים ניצלו זכות זו.

יחד עם זאת, כאמצעי בסחון, רשומים הפלשתינאים בתעודות הזהות כ"פליטים". לכך השפעה ביחס הבלתי-פורמלי אליהם ועל דימוים העצמי, גם אם אין הדבר משפיע על מצבם הכלכלי.

תהליך הירדניזציה של הגדה המערבית לא הבחין בין פליטים לבין תושב קבע. גם תהליך ההגירה מהגדה המערבית לגדה המזרחית לא פסח על אף מגזר ממגזרי האוכלוסייה. ההגירה לגדה המזרחית גברה משנה לשנה, כיון שהשלטון סיפח את הגדה המזרחית יותר מהגדה המערבית. רוב המשאבים הוזרמו לבירה, עמאן, ולערים אחרות בירדן. לעומתם ערי הגדה המערבית, ובכללן ירושלים, הוזנחו במכוון. חוסר האפשרות להתפתח בגדה המערבית - מחד, והימצא מקורות תעסוקה רבים בגדה המזרחית - מאידך, הניעו תושבים רבים של הגדה המערבית להגר לגדה המזרחית.

על אף קליטתם החברתית והכלכלית של הפליטים בירדן, לא ויתרה ממשלת ירדן על שירותיה של אונר"א, וזו המשיכה לספק סיוע לפליטים על יסוד ההסכם עם ממשלת ירדן. היתה זו דוגמה מעניינת לסתירה הפנימית בעמדת הערבים בנושא הפליטים - שאף שהיו לאזרחי ירדן, נחבע הארגון הבינלאומי להמשיך לקיימם. מעמד אונר"א בירדן התחזק עוד יותר בעקבות מלחמת ששת הימים אחר שאונר"א קיבלה תחת חסותה את העקורים שברחו מן הגדה המערבית לגדה המזרחית.

(2) בסוריה

סוריה העניקה אזרחות סורית לפליטים שהגיעו לשטחה אולם איפשרה להם לשמור על אזרחותם הפלשתינאית. היא אמנם הקימה רשות מיוחדת לטיפול בפליטים הערבים אולם לא מנעה מהם להשתלב בכלכלתה ובחברתה וכך לא נמנע מהם אף לשרת בצבא סוריה, לרכוש קרקע ולהשתלב במשק הסורי.

אולם סוריה הציבה מעקב תמידי על הפלשתינאים בראותה בהם גורם מתסיס שיש לרסנו - מחד, ולהשתמש בו כגורם בפוליטיקה הבינערבית - מאידך. יחד עם זאת תמכה סוריה בעקביות בשימור בעית הפליטים כבעיה בלתי פתורה, כחלק מלוחמתה נגד ישראל.

(3) בלבנון

משקלם היחסי של הנוצרים והמוסלמים באוכלוסיית לבנון, כפי שנקבע במפקד האוכלוסין בשנת 1932 היה בעתו, ועדיין הוא, הבסיס לחלוקת השלטון במדינה. כידוע העניק המפקד יתרון מה לנוצרים, סטטוס-קוו זה היה מתערער אילו הוענקה אזרחות לבנונית לפליטים המוסלמים. על כן בחרה לבנון להעניק אזרחות סלקטיבית לכ-40,000 פליטים נוצרים, שהיו לאזרחי לבנון לכל דבר. לעומתם ניתן לפליטים המוסלמים סטטוס של "פליטים", שדינו כדין סטטוס של זרים. דבר זה מנע מהם לרכוש נכסי דלא ניידי, והטיל עליהם

מגבלות של תנועה ושל קבלת רשיונות עבודה.

אך גם לבנון החשדנית לא הצליחה לעצור את התפתחותם הכלכלית הסבועית של הפליטים בה. עוד לפני התחזקות ארגוני החבלה בלבנון, נטלו הפלשתינאים חלק נכבד בכלכלה הלבנונית. בדרום לבנון, למשל, הפכו דרי המחנות לכוח העבודה העיקרי בענפי החקלאות.

עם כניסתם ההמונית ללבנון, אחרי גרושם מירדן, מצאו ארגוני החבלה בלבנון תשתית פלשתינאית מפותחת, הן במחנות הפליטים והן בסביבות בירות. תשתית זו שכללה את מערכות החינוך והבריאות של אונר"א, איפשרה לארגוני החבלה להשתלט על הפלשתינאים בלבנון, ובאין סמכות ממשלתית חזקה - אף ליצור מעין מדינה פלשתינאית בתוך לבנון.

כניסת צה"ל ללבנון פגעה לא רק בתשתית הצבאית של הפלשתינאים אלא גם בתשתית הכלכלית של הפליטים. עם זאת תנופת הבניה הנוכחית במחנות הפליטים, היא ראיה לחיוניותם הכלכלית של הפליטים וליכולתם הרבה להשתלב בסביבתם.

(4) במדינות המפרץ הפרסי

למדינות הנפט המשוועות לכח אדם, היו הפלשתינאים כח עבודה נח להעסקה. מחוץ לכווית שהעניקה בדרך סלקטיבית אזרחות לכ-40,000 פלשתינאים, נמנעו יתר מדינות הנפט מלעשות כן. הסיבה - הנסיות הלאומניות המובהקות בקרב הפלשתינאים. דבר זה לא מנע מפלשתינאים להשתלב בכל רבדי החיים במדינות אלה, ולהתחלק עם אזרחיהן בעושר השמור למפיקי הנפט.

עם זאת, משמשים עדיין הפלשתינאים כדור כמשחק הפוליטי שבארצות ערב. אופיינית היא התגובה האחרונה של סעודיה להסכם בין לבנון לישראל: סעודיה איימה על לבנון שתחזיר אליה 10,000 פלשתינאים העובדים בסעודיה ושוהים בה על פי תיעוד לבנוני.

6. בנפת יריחו: עקבת ג'אבר ועין סולסאן.

7. ברמאללה: קלנדיה, דיר עמר, אמערי וג'לזון.

מפת מחנות הפליטים ביהודה ושומרון ונתונים מפורטים בעליכם
ראה בנספחים 3א ו-3ב לדין וחשבון זה.

2. בחבל עזה:

מחנות הפליטים בחבל עזה, שהוקמו בין השנים 1949 - 1956, נבנו
על אדמות מדינה, על אדמות פרטיות שהופקעו בצו של ממשלת מצרים
למטרה זו ועל אדמות כלתי מוסדרות. שטחם הכולל הוא 5300 דונם.

בחבל עזה ישנם 8 מחנות ואלה הם: ג'בליה, שאסי, בוריג' נוציראת,
מועזי, דיר אל בלח, חאן-יונס ורפיח. אוכלוסייתם הכוללת
כ-170,000 נפש שהן כ-29,000 משפחות.

נתונים מפורטים על מחנות הפליטים בחבל עזה - בנספח 4 לדין
וחשבון זה.

ב. ההרכב הדמוגרפי

1. ביהודה ושומרון נמצאים לפי נתוני אונר"א, 279,377 פליטים,
שמוכם 79,912 גרים במחנות. בדיקת מפקדת יהודה ושומרון מאמתת
נתונים אחרונים אלה. כ-55% מכלל תושבי המחנות נמצאים בשומרון,
כ-40% - ביהודה, וכ-5% - בתחום השיפוט של ירושלים. הגידול
הסכעי של אוכלוסיית המחנות גבוה מאוד. גם בשנים לב להגירה
הפנימית והתיצובית מהמחנות, התחזית לשנת 2000 היא הכפלת
האוכלוסייה במחנות. יותר ממחצית האוכלוסייה שבמחנות (58%)
מורכבת מילדים ונוער שגילם 18 ומטה, ורק 11% הם בני 65 ומעלה.

2. בחבל עזה: יותר ממחצית תושבי חבל עזה הם פליטים. בחוף
אוכלוסייה כוללת של 450,000 תושבים, חיים 230,000 פליטים. מחוף
אוכלוסייה זו, כ-170,000 גרים במחנות פליטים, בעוד שכ-60,000
פליטים כבר מיושבים במבני קבע חדשים.

בחבל עזה בכלל, ובמחנות הפליטים בפרט, התחזית לשנת 2000 היא
הכפלת האוכלוסייה.

3. תושבי מחנות שאינם פליטים: הן ביהודה ושומרון והן בחבל עזה
ידועה התופעה של הצטרפות תושבי כפרים וערים למחנות הפליטים
והשתלבותם בהם. הסיבות לכך חומריות בעיקרן: המגורים, המזון,
שירותי הבריאות, החינוך ויתר השירותים שמגישה אונר"א חינם
לתושבי המחנות. גם קשרי הנישואין בין תושב מקומי לפליט צירפו
תושבים מקומיים לתושבי המחנות.

בסקר שנערך בשנת 1981 במחנות הפליטים שבחבל עזה נמצא שמהוך
170,000 דרי המחנות, כ-25,000 אינם פליטים כלל. חלק מאלה
האחרונים תפסו את מקומם של פליטים שהעתיקו את מגוריהם אל מחוץ
למחנות. צמידות מחנות הפליטים לכפרים ולערים, הופכת את תנועת
האוכלוסיין, לתופעת קבע המשנה את המבנה הדמוגרפי של מחנות
הפליטים - מחד, ושל הערים והכפרים, במידה צנועה יותר - מאידך.

ג. תנאי הדיור במחנות

1. כללי

כאמור, לאחר תום הקרבות במלחמת הקוממיות, שוכנו הפליטים במחנות
ארעיים הן ביהודה ושומרון והן בחבל עזה. בשנות החמישים הוקמו
מבני קבע. המבנים הוקמו בצפיפות רבה, וכל משפחה קיבלה יחידת
דיור בת חדר אחד ששטחו כתשעה מטרים מרובעים. משפחות בנות
למעלה משמונה נפשות קיבלו שני חדרים. ביהודה ושומרון, כמו בחבל
עזה, נכנו הבתים המשפחתיים בסמיכות זה לזה, ונותר לכל בית מרחב

מסויים להתרחבות. ואכן, רוב המשפחות הוסיפו במשך השנים חדר אחד נוסף לפחות וגם שירותים. רשמית, הרחבת הדיור חייבה קבלת רשות מאונר"א. למעשה, אשרה אונר"א בקשות כאלה בקלות וללא הכבדה מינהלית, או השלימה בסתיקה עם ההרחבה.

2. ביהודה ושומרון:

הבנייה הפרטית הנוספת, שהוקמה בכל אתר במחנות ללא ארגון וללא ביקורת, נעשתה על חשבון בעלי הבתים הסמוכים וכן על חשבון הקרקעות שנועדו מראש למטרות ציבוריות. כך נתקפחו הגנים הציבוריים, מגרשי המשחקים, השבילים וכיוצא בהם ונוצרה התופעה של צפיפות, סמסאות צרות ומשכנות עוני.

מאידך נוצרה תופעה אחרת המציינת את מחנות הפליטים ביהודה ושומרון והיא הפחתת צפיפות הדיור בהם, במיוחד אחרי מלחמת ששת הימים. בעקבות העבא הירדני שנסוג לעבר גשרי הירדן, יצאו המוני פליטים מושבי המחנות לעבר הגדה המזרחית. במיוחד בלס הדבר במחנות נועיימה, עקבה ג'אבר ועין סולסאן שליך יריחו, שבהם נותרו בתים רבים ריקים, לאחר שננטשו תושביהם. גם במחנות פליטים אחרים ננטשו בתים. דבר זה גרם לנדידה בתוך המחנות, מבתים קטנים לבתים גדולים יותר, ולעתים - להשתלטות תושבים שמחוץ למחנות על הבתים המתפנים. נדידה זו בתוך המחנות ואל תוכם מבחוץ, גדלה עקב עזיבה מרצון של תושבי הבתים ועקב עסקות שהחלו אלה לעשות בבתיהם. אף שהבתים שייכים פורמלית לאונר"א, ואין לדיירים בהם זולת זכות החזקה, נהגו התושבים בבתיהם מנהג-בעלים. דיירים העוזבים בתיהם, אינם מחזירים אותם לאונר"א, אלא מוכרים אותם, או משכירים אותם - משל היו קנינם הפרטי. עסקות אלה נעשו עם שכנים - לצורך הרחבת דיור, עם תושבים אחרים של המחנה, עם תושבים שמחוץ למחנות, ולעתים אף עם מי שאינם תושבי יהודה ושומרון, כגון מבקרי חוץ. עוזבי מחנה אחרים נועלים את בתיהם, ומשאירים אותם ברשותם לעתיד לבוא. אף שכל העסקות האלה נעשות תוך הפרת תקנות אונר"א, וכלי נסילת רשות ממנה, אונר"א מחשה.

נתונים על האוכלוסיה במחנות הפליטים ביהודה ושומרון ועל צפיפות האוכלוסיה בהם ראה בנספח 5, לדין וחשבון זה.

3. בחבל עזה:

(א) צפיפות האוכלוסיה אינה אחידה בכל מחנות הפליטים שבחבל עזה, אף כי ההבדלים ביניהם אינם ניכרים. מחנה ג'בלייה, מחנה הפליטים הגדול ביותר בחבל עזה, הוא גם הצפוף שבהם. הצפיפות בו היא 28,000 נפש לקמ"ר, שהיא פי שבעה מצפיפות האוכלוסיה בעיר עזה המוערכת בכ-4,300 נפש לקמ"ר.

צפיפות כזו ידועה בעולם המודרני רק באיזורי בניה לגובה. במחנות הפליטים שבחבל עזה כל הבנייה צמודה לקרקע. באין אפשרות רבה להרחיב את תחומי הדירה החוצה, נעשית עבודת בנייה נוספת כלפי פנים יחידת הדיור. בכל מקום שהנסיבות איפשרו זאת, התפרסה הבנייה גם החוצה, ונגסה בשחסי הציבור הגובלים כגון: במעברים, בשבילים ובדרכים. תופעה זו הגדילה את צפיפות הבתים, ומנעה הכנסת תשתית מודרנית ליחידת הדיור.

(ב) שיטת המגורים במחנות היא פטרילוקאלית, לאמור בנים נשואים מוסיפים להתגורר ביחידת מגורי האב. כך שבסח בית חצר אחד מתגוררות בדרך כלל שתיים או שלוש משפחות גרעיניות. כל זאת על שח כולל של 60 - 80 מ"ר. על-כן, הצפיפות בתוך יחידת הדיור גבוהה היא במיוחד, והולכת היא ומחמירה בנישואי כל בן נוסף. סקר שנערך בשנים 1977 - 1979 מראה כי כ-42.2% מחצרות אלה מתגוררות מעל שבע נפשות, וכ-57% - שש נפשות ומטה. 18% מהחצרות הן בנות ארבעה חדרים, וכ-24% בנות חדר אחד. כלומר, בכרבע מכלל הבתים לא התווספה כל תוספת בנייה. הסקר גם מראה כי 30% מכלל הדירות במחנות, מקבילות בגודלן ובתנאיהן לאלה שבערים ובישובי הקבע הסמוכים להם.

(ג) מרבית בתי המגורים במחנות שכתבל עזה הם עדיין אותם בתי מקוריים שנבנו לפני כשלושים שנה, כאשר למרביתם נוספו חוספות מסוגים שונים, החל בפחונים וכלה במבנים קשיחים.

4. השוואת תנאי הדיור:

ההתפתחות הכלכלית הרבה ביהודה ושומרון וחבל עזה אחרי מלחמת ששת הימים, איפשרה לפליטים להיסיב את תנאי מגוריהם. היא תרמה רבות לסטוסו ההבדלים החריפים שהיו קיימים בענין זה בין הפליטים שבמחנות לבין תושבי הקבע בכפרים ואף בערים. אין נתונים מספיקים בסוגייה זו לענין מחנות הפליטים שביהודה ושומרון, אף כי מקצת נתונים לחבל עזה. נתונים אחרונים אלה, אף שמוגבלים הם בהיקפם, מורים בתמצית כי רמת החיים בדירות שבמחנות הפליטים כתבל עזה אינה נופלת מרמת החיים בכפרים שביהודה ושומרון ולעתים אף עולה עליהם.

ד. התעסוקה והמצב הכלכלי

1. כללי:

מצבם הכלכלי הקשה של תושבי המחנות בתחילה, הניעם לחפש עבודה בארצות ערב ובעיקר בנסיכויות הנפט. בשלב מאוחר יותר אף הגיעו לארצות אירופה, ובעיקר לגרמניה. המפרנסים נהגו לשהות במקום עבודתם מספר שנים, ולשוב לביתם עם חסכוניהם. לאירופה נסעו בעיקר פליטים מהמחנות שביהודה ושומרון נושאי דרכונים ירדניים.

מלחמת ששת הימים פתחה לרווחה את שוקי העבודה בישראל לפני הפליטים. מקומות התעסוקה, איפשרו מעתה לפליטים, לעבוד תוך כדי מגורים בבתיהם.

2. ביהודה ושומרון:

(א) רמת החיים של דרי המחנות הוסב אחרי מלחמת ששת הימים, ובקצב מואץ יותר משנת 1970 ואילך, עת נפתח שוק העבודה הישראלי בפני רבבות פועלים מהשטחים. אפשרויות התעסוקה הרבות והשכר הגבוה, משכו לעבודה בישראל את רוב המפרנסים במחנות. רק אחוז קטן מהפליטים המשיכו להיות מועסקים בתוך המחנה, בבתי עסק קטנים. תעשיות ומפעלים גדולים אינם קיימים במחנות. שפע העבודות בישראל קסם לתושבים ועודד תלמידי בתי-ספר תיכוניים וסטודנטים לעבוד בזמנם הפנוי. גם אקדמאים מהשטחים העדיפו עבודה שחורה בישראל ששכרה בצידה, על עבודות מינהליות בשטחים ששכרן נמוך.

(ב) אחוז העצמאים במחנות הפליטים ביהודה ושומרון קטן מאוד. רוב תושבי המחנות שכירים. בסקר שנערך בשלושת המחנות: "אל-פאוואר", "עין בית אלמה", ו"עסכר", נמצא שכ-80% מכלל כוח העבודה מועסק בישראל, והיתר מועסקים בעיקר בעבודות חקלאיות בערים הסמוכות. עקב התעסוקה המרובה, כמעט לכל דכפין, נתברך כל בית אב ביותר ממפרנס אחד.

(ג) עיסוקי העובדים השכירים מקרב הפליטים דומה לאלה של תושבי הקבע ביהודה ושומרון. רוב העובדים הם עובדי בנין, מחצבות, תעשייה, ושירותים, ומקצתם - בעלי מקצועות חופשיים ואנשי מינהל.

(ד) בעלי העסקים העצמאיים הם לרוב בעלי חנויות במחנות ומחוצה להן, וכן בעלי בתי-קפה וחנויות קטנות ובתי מלאכה. ישנם פליטים שאף שפר מזלם והיו לבעלי מחצבות ולבעלי תעשיות זימות וקבלנים לסלילת כבישים בקנה מידה ארצי בכל יהודה ושומרון.

ה) במחנות הפליטים מתגברת הנטייה להקים עסקים עצמאיים. בכך ניתן לראות גם אמצעי זהירות שנוקטים בו הפליטים לנוכח החשש מפני אבטלה בישראל. הפליטים חוששים שבמקרה כזה, יישבר מסגרת לחמם ויהיו הם הראשונים שייפלטו ממקומות העבודה. לכן, נועדו המפעלים למלאכה זעירה ולמסחר, ליצור עורף כלכלי בטוח לפליטים, שבו ייאחזו בשעת דחק.

ו) על הכנסות הפליטים מעבודה ומעסקים, מתווספים כספים מכני משפחה שהוהים במדינות הנפט ובמדינות המערב.

ז) כספי הפליטים מוצאים בעיקר על שיפור המזון וגיוונו, על רכישה ריהוט וציוד לבית, ועל קניית מכשירי חשמל ביתיים. במחנות שאינם מחוברים לרשת החשמל הכללית, נרכשים גנרטורים קטנים פרטיים ליצור חשמל. כל אלה הם צעדים גדולים קדימה לעומת פני הדברים לפני מלחמת ששת הימים.

3. בחבל עזה:

א) בחבל עזה ישנה תעסוקה מלאה, ואף קיים חוסר בידיים עובדות בחבל עצמו. עקב זאת, נתברכו משפחות רבות של פליטים ושל שאינם פליטים ביותר ממפרנס אחד. עובדים מתושבי המחנות כמו עובדים מהחבל עצמו, מועסקים במקומות עבודה בחבל ובישראל. בשנת 1981 למשל, נמנו בחבל עזה 82,000 מועסקים שמהם באו 35,000 מהמחנות. מכלל מועסקים אלה עבדו בתחומי החבל כ-47,000 (מתוכם כ-16,000 פליטים), ובישראל כ-36,000 (מתוכם כ-17,000 פליטים).

ב) בחבל עזה מועסקים הפליטים בעיקר בבנין ובעבודות ציבוריות, בחקלאות, בתעשייה, במסחר, בשירותי אירוח ובשירותים ציבוריים.

ב) כשלושה רבעים מכלל הפליטים העובדים הם שכירים (לעומת כ-60% שכירים מקרב תושבי הקבע של חבל עזה), וכ-18% עצמאים (לעומת כ-25% מקרב תושבי הקבע). האחרונים עוסקים במסחר זעיר ובמלאכה, גם במחנות וגם מחוץ להם (זה ראוי לציון, כי עד שנת 1967, אסרו המצרים על הפליטים לעסוק במסחר מחוץ לתחומי המחנות עצמם). הכנסתם הסמוצעת של העצמאים גבוהה מזו של השכירים. אלמלא כך, היו העצמאים ממירים את עסקם בעבודה שכירה הנמצאת בשפע בחבל עצמו, בהתישבויות היהודיות, ובישראל. כמו ביהודה ושומרון, גם בחבל עזה, מרחב היקפם של העיסוקים העצמאיים. בולטים ביניהם קבלני משנה העובדים בתחומי ישראל בששת ימי המעשה, וביום שבת - בתחומי חבל עזה.

4. סיכום

ממדי פעילות הכלכלית של אוכלוסיית המחנות אינם פחותים מאלה של אוכלוסיית הקבע, ורמת הכנסותיה אינה נופלת מזו של תושבי הכפרים והערים הסובבים אותם. אוכלוסיית המחנות מתקיימת כיום בכבוד, ומספר המשפחות נתמכות הסעד - הולך ומתמעט.

ה. המבנה התברתי

1. ביהודה ושומרון:

א) הפליטים הפלסטינים נטו אוהליהם ביהודה ושומרון, במקומות הקרובים ביותר למקומות מגוריהם המקוריים שבשטח ישראל. כללית, מאכלסים מחנות השומרון תושבים מצפון הארץ, ומחנות יהודה - תושבים ממרכז הארץ ומדרומה.

ב) רוב תושבי המחנות מקורם בכפרים ובפרברי הערים שבארץ ישראל, וחלקם הקטן - בערים בישראל: רמלה, לוד, חיפה, יפו ועוד. מאפיין עיקרי - רוב התושבים במחנה באו מאותו איזור בארץ

ישראל. כל מחנה מורכב מקבוצות, שהמבנה המשותף שלהן הוא מוצאן. המוצא שימש נקודת משיכה לפליטים בוספים שנצטרפו במשך הזמן למחנות וחיזקו את כוחה של הקבוצה. הקבוצה לוחצת על הנהלת המחנה להשיג השגים, ובעיקר מטרות ותעסוקה, עבור הכרייה.

ג) המוכתאר מייצג את אוכלוסיית הפליטים כלפי הממשל וכלפי אונר"א. גם בחירתו נעשית על בסיס קבוצתי.

ד) כל תושבי מחנות הפליטים הם מוסלמים. הנוצרים המעטים שהגיעו למחנות, עזבו אותם במהרה בסיוע גופים נוצריים.

ה) המסטר הפטריארכאלי, החמולתי והשבטי, שמשל בכיפה במשפחות הפליטים, התרופף קמעא בשנים האחרונות. הקידמה הכלכלית והתברזת נחנה אותותיה גם בתוך התא המשפחתי, שחדל להיות נשלט שלטון בלא-מצרים בידי ראש המשפחה. הנוער והבנים, שאף הם הצטרפו למפרנסי המשפחה, החלו ליסול חלק בהכרעה בענייני המשפחה. גם הנשים הנשואות החלו לצאת מתחום משק ביתן, והן לומדות בקורסים מקצועיים שונים (כגון: תפירה וסיעוד), ואף עובדות במפעלי תעשייה בישראל. ילדים נשואים גם עוזבים את קורת הגג של האב, וגרים בנפרד כבתים משלהם, שבהם הם מפרנסים את עצמם ואת ילדיהם. התוצאה - בשנים האחרונות מורגשת פתיחות יתר בקרב ראשי המשפחה, ובכונות להניח לדור הצעיר, ובתוכו הנשים, להתפתח כרצונם. כל זאת על חשבון הסמכות הבלעדית שהיתה בעבר בידי אב המשפחה.

2. כחל עזה

א) במחנות הפליטים שכחל עזה, כמו ביהודה ושומרון, הורכבה אוכלוסיית המחנות במקורה מקבוצות-קבוצות, שמקורן בכפר או בעיירה שאותם עזבו בארץ ישראל. קבוצות אחרות - יסודם החמולתי בהרכב החמולתי. החלוקה הגיאוגרפית בתוך המחנה, מאשה את ההרכב הדמוגרפי.

ואולם, שלא כביהודה ושומרון, שבהם נשמר עדיין צביון המוצא, נשברו כחבל עזה מסגרות אלה, וגבולותיהן נכששו. המסורת פינתה את מקומה בפני אילוצי המציאות: מצוקת הדיור המתמשכת, הנשואין הבין-חמולתיים, ותהליכי התפתחות הטבעיים - הפחיתו את חשיבות המסגרת החברתית הישנה, ויצרו מסגרת רחבה יותר. כך נגרע גם מעמדם של המוכתארים, וחלק מהם אף יצאו את המחנות לשכונות החדשות והותירו את "צאן מרעיתם" מאחור. אוכלוסיית המחנות כחבל עזה מגובשת על רקע "שותפות לצרה" ואינטרסים כלליים משותפים, הרבה יותר מאשר על רקע מוצא-גיאוגרפי קודם. ואכן, פליטים העוזבים את המחנות ומשתכנים בשכונות החדשות, אינם דורשים עוד מגורים בצוותא-חדא עם אחרים מאותו מוצא.

ב)

המבנה המסורתי של המשפחה הוא עדיין פטריארכאלי. האב הוא המייצג את המשפחה, ובידיו נמצאים מירב המשאבים הכספיים שלה, לרבות "הבעלות" על הבית שכמחנה. ההחלטה לצאת את המחנה, למשל, או לעשייה אחרת בבית המגורים המשפחתי, היא בלעדית שלו; הדברים אמורים גם בדירות הגרעיניות של בניו המתגוררים עמו. עם זאת קיים תהליך ברור של רפיון המסגרות המשפחתיות, ובנים עם ילדיהם יוצאים מתחת קורת הגג המשותפת, ומשאירים את הוריהם במחנות.

1. המעמד החברתי

1. רוב מחנות הפליטים ביהודה ושומרון סמוקים במיכות לערים ראשיות בנפה, במרחק שאינו עולה על 5 ק"מ מהעיר. חלקם אף מהווים מעין פרבר של העיר. רק ארבעה מחנות יוצאים מכלל זה: "דייר-עמר" - הרחוק כ-30 ק"מ מרמאללה; "פרעה" - כ-20 ק"מ מג'נין; "אל ערוב" - כ-8 ק"מ מחברון, ו"אל-פאואר" - כ-7 ק"מ מחברון.

2. עובדה גיאוגרפית זו נתנה את אותותיה ביחסים שבין המיסוד העירוני לבין המחנות. בעוד הפליטים מוצאים בעיר מקום תעסוקה בוח ואף עוברים לגור בעיר עצמה, ובעוד מחנות הפליטים, בעיקר בגלל התרחבות הבניה, הופכים לפרוורים עירוניים, עשה המיסוד העירוני כל שביכלתו כדי למנוע אספקת שרותים למחנות הפליטים, באמתלה של טעמים פוליטיים ולאומניים. למעשה, העיריות מעולם לא רצו לסייע לחושבי המחנות לייסד חיי קבע סבירים. חשש - כי אלה יאבדו את זהותם כפליטים, דבר שיביא להזנחת בעיתם ודחיקתה. כן חוששות הן מתוספת אוכלוסיית פליטים לאוכלוסייה העירונית, שתתבע זכויות מוניציפליות שוות לאלה של תושבי העיר.

בראש המנגדות לכל פעולה של סיוע למחנות, כולסת במיוחד עיריית שכם. עירייה זו הערימה, למשל, קשיים רבים בפני התכנית לתבור מחנות באלסה ועסר לרשתות החשמל והמים העירוניות. גם רשויות מוניציפליות אחרות אינן נענות ברצון לבקשות תושבי המחנות. עיריית בית לחם, למשל, התנגדה בזמנו לספק שרותים מוניציפאליים למחנה הפליטים אל-עזה, מחשש שיוספו אליה קולות מוסלמיים שיערערו את הרוב הנוצרי, השולט כרוב מטורתי בבית לחם.

3. מעמד דרי המחנות בעיני האוכלוסייה הקבועה הסובבת אותם, משתנה לפי הנתונים האובייקטיביים שבכל אזור ובכל נפה. ככלל, אפשר לקבוע בבירור כי בעיני שכניהם העירוניים, הפליטים הם אנשים נחותים. הם בזים לפליטים ונמנעים מליצור עם קשרים.

לא כן תושבים הכפריים. אלה רואים בפליט כפרי כמותם, שהגורל התאכזר לו. לכן צריך לעזור לו במידה האפשר ולהוסיף לו כל הסיוע שהוא זקוק לו. הדבר מקבל בסוי מיוחד בקשרי הנישואין ההדדיים בין תושבי הכפרים לדרי המחנות. פליט יכול להתקשר בקשרי חיתון עם בח כפר בסביבתו ולהביאה למחנה; לא נקלט עם אשתו במחנה - הוא עובר עם אשתו לכפרה ומתגורר בקרב משפחתה.

4. הניכור החברתי בין העירוניים לבין הפליטים, יסודו בסטוסוס של הפליטים ולא במצבם הכלכלי. בענין זה לא חל כל שינוי, על אף השפע שנתכרכו בו הפליטים בשנים האחרונות. השפע הישווה את רמת חיי הפליט, פרט לרמת הדיור, לרמת חיי אנשי המעמד הבינוני שבערים. רק בעיר יריחו אין מורגש כמעט ההבדל בין תושב העיר לפליט, כיוון שחלק ניכר מאנשי העיר ומבעלי הרכוש הם בעצמם פליטים.

סטוסוס זה של הפליטים השפעתו היתה הפוכה על תושבי הכפרים. תושבי הכפרים אינם נבדלים מתושבי המחנות ברמת הדיור ובקרקעות שברשותם, והם אף חשים קירבה אישית וחברתית לדרי המחנות. הדבר נתן את אותותיו בריקמת היחסים הטובים שנקמה בין המחנות לבין הכפרים שסבבו אותם. דוגמות מובהקות: היחסים ההדדיים השוררים בין הפליטים במחנות אל פאוואר - שליד חברון, ודהישה - שליד בית לחם, לבין הכפרים שבקרבתם.

פרק 6: אונר"א - פעולותיה וירידת קרנה

בטרם נדון במבנית השיקום הישראלית, מן הראוי לבדוק באיזו עידה קיומה ותפקודה של אונר"א במחנות יספיעו, לכאן או לכאן, על ביצוע המבנית ועל היענות הפליטים לה.

א. הבסיס לתפקוד אונר"א

אונר"א - היא "סוכנות האומות המאוחדות לסעד ולתעסוקה לפליטי ארץ ישראל במזרח הקרוב", ובאנגלית:

THE UNITED NATIONS RELIEF AND WORKS AGENCY FOR PALESTINE REFUGEES IN THE NEAR EAST.

סוכנות זו הוקמה בשנת 1949 בידי עצרת האו"ם כדי להוציא אל הפועל, בשיחוף פעולה עם המשטלות המקומיות תכניות לעבודה ולסעד לפליטים. החל בשנת 1950 ואילך, קיבלה עצרת האו"ם החלטות שכתן קבעה כי על אונר"א לסקוד על שיקום הפליטים עד שייקבע גורלם אם ע"י יישובם מחדש במקומות מושבותיהם ואם ע"י החזרתם לבתיהם. בשנת 1952 אף הקציבה העצרת סכומים גדולים ליישוב הפליטים במקומות מושבותיהם.

עד שנת 1967 פעלה אונר"א בעזה על פי הסכם עם מצרים משנת 1950, וכימורה ושוטרון - על פי הסכם עם ירדן משנת 1951. כיום 14 ביוני 1967, נערך "חילוף אגרות בין ישראל לבין אונר"א המהווה הסכם בדבר פעולותיה של סוכנות האומות המאוחדות לסעד ולתעסוקה לפליטי ארץ ישראל במזרח הקרוב" (כתבי אסנה מס' 775, כרך 22 עמ' 411). ההסכם נעשה בירושלים בחילופי אגרות בין שגריר מיכאל קומי לבין ד"ר לורנס מיצ'למור, הנציב הכללי של אונר"א. ההסכם שנכנס לתוקפו באותו יום, בא לאפשר לאונר"א, מיד בתום מלחמת ששת הימים, להמשיך בתפקידה כלפי הפליטים שבאיזורים שישראל קיבלה את השליטה בהם מספר ימים קודם לכן.

ההסכם, כאמור במכתב קומי, נערך "לבקשה ממשלת ישראל" כי אונר"א יתמשיך את סיועה לפליטי ארץ ישראל ובשיחוף פעולה מלא עם רשויותיה של ישראל, בשסחי הגדה המערבית ורצועת עזה". ישראל התחייבה להגן על עובדי אונר"א, על מתקניה ועל רכושיה, להבטיח חופש תנועה לרכבו, ולספק לב שירותי תקשורת. נוסף לכך, הסכימה ישראל "עד להסכם משלים נוסף, לקיים את ההסדרים הכספיים שהיו קיימים לפני עם הרשויות הממשלתיות, שהיו אחראיות אז לשסחים הנידונים", לענין פסור ממסים, הובלה והחסנה חינם והשתתפות בהוצאות. מיצ'למור הסכים לאמור במכתב קומי להמשיך את סיוע אונר"א לפליטי ארץ ישראל "בהמשך תפקידה ההומניטרי".

ב. הימנעות אונר"א מביצוע תכניות שיקום

תפקידה העיקרי של אונר"א, לפי החלטות רבות של עצרת האו"ם משנות החמישים, היה להוציא לפועל תכניות עבודה ושיקום לפליטי ארץ ישראל. אף שבמסגרת זו, קיימה תכניות שיקום מעטות, התמקדה אונר"א במתן הסעד לשעה וזנחה את תכניות השיקום. הביאור לכך גישתם המשולבת של הגורמים הנוגעים בדבר: מדינות ערב והפליטים. מדינות ערב התנגדו בכיור ובקביות לפתרון בעיית הפליטים ולשיקומם, שמא יאבדו גורם לחץ זה במסגרת הערבי ישראלי; הפליטים עצמם חששו כי שיתוף פעולה חיובי בנושא שיקומם במקומות מושבותיהם, יביא במשך הזמן לאובדן רכושם בא"י או יתפרש כויתור על זכותם לקבל פיצויים; אונר"א עצמה היחה חלשה מלפעול על פי המנדט שניתן לה.

כך הפכו מחנות הפליטים הארעיים למחנות קבע. הגשת סיוע החירום ההומניטרי שאונר"א עסקה בה בתחילה, פינתה את מקומה להגשת שירותים קבועים לציבור במחנות.

ג. ירידת קרנה של אונר"א

1. בתחילת שלסון ישראל בשנת 1967 עלה לראשונה מעמדה של אונר"א. המימשל הישראלי היה מעוניין שאונר"א תמלא את תפקידה כראוי

לרווחתם של הפליטים. ואולם בשנות ה-70 ירדה חשיבותה של אונר"א כגלל כמה גורמים: ראשית, השתלבות הפליטים בכלכלה הישראלית הדינמית. רווחתם הכלכלית של הפליטים ניכרה בחנופת הכנייה במחנות ובניידות בין המחנות לערים. שנית, עקב טיבם והיקפם של השירותים שמספק הממשל בתחומי הרווחה השונים, פחתה תלות הפליטים במערכות הסעד וחבריות של אונר"א. רק מערכת החינוך שמרה על תפקידה כמקודם. אונר"א הפכה למעשה לגוף אנכרוניסטי הפועל טכוח התמדה, מכה האילוצים הפוליטיים הערביים, ומכוח אילוצי העובדים המקיימים את אונר"א ומחיימים ממנה.

נדון בקצרה בהתפתחות שחלה בהגשת השירותים בידי אונר"א, ובפני הדברים ערב פרסום תכנית השיקום הישראלית. הדברים שייאטרו להלן מלמדים כי אחר שאונר"א לא מילאה את שליחותה העיקרית - לשקם את הפליטים, הולך עזה ונחלש גם המעמד שקנתה לה עקב הגשת שירותי הרווחה לפליטים.

2. בתחום החינוך:

אונר"א מעניקה לכל ילדי הפליטים חינוך חינם, עד לסיום בית-הספר התיכון. לאונר"א יש בתי-ספר יסודיים ומכינים בלבד, וכן גני ילדים, וכמעט בכל מחנה יש לפחות בית-ספר אחד. לאונר"א אין בתי ספר תיכוניים, והיא מממנת את לימודי ילדי הפליטים בבתי-הספר הממשלתיים.

לנושא החינוך בכלל, ולחינוך המקצועי בפרט, מעניקה אונר"א עדיפות על פני יתר תחומי הפעולה. קידום החינוך הוא הערובה למציאת תעסוקה לילדי הפליטים. ואכן הודות להכשרה המקצועית של הדור הצעיר, נקלטים הבוגרים בעבודה במינהל האזרחי, אף כי עיקר כח האדם המקצועי נוהר לנסיכויות המפרץ הפרסי.

יחד עם זאת, שגשוג מוסדות החינוך של אונר"א והמונופולין שהיה לה על חינוך הפליטים, הולכים וקטנים. כיום רק 19% מכלל מוסדות החינוך ביהודה, שומרון ועזה מנהלים בידי אונר"א (8% - ביהודה

ושומרון, ו-57% בחבל עזה), לעומת 67% מוסדות ממשלתיים ו-13% מוסדות פרטיים. פירוט נתונים בענין מערכת החינוך ביהודה ושומרון ומקומה של אונר"א, ראה כנספח 6א לדין וחשבון זה.

3. בתחום הבריאות

במחנות קיימות מרפאות של אונר"א המספלות במקרים קלים ומגישות עזרה ראשונה. אחת לשבוע מבקר במרפאה רופא בלווית אחות. במרפאות ניתן שירות גם לשאינם פליטים, ואין מדקדים בכך. נוסף למרפאות, יש בבעלות אונר"א בית חולים אחד קטן בן 36 מיטות בקלקיליה. זהו בית החולים היחיד בכל המזרח התיכון הנמצא בבעלות ישירה של אונר"א. בית החולים "אוגוסטה ויקטוריה" שבמזרח ירושלים מתופעל עבור אונר"א מתקציב הבריאות שלה. כן מסבסדת אונר"א מיטות בבתי-חולים פרטיים. לעושה זאת יש ביהודה ושומרון 10 בתי חולים ממשלתיים, ובחבל עזה 7. פירוט הנתונים בענין מערכות הבריאות של הממשל הישראלי ושל אונר"א, ראה כנספח 6ב לדין וחשבון זה.

בענין התברואה במחנות, יש לציין כי רק מספר מחנות מחוברים לרשת הביוב, ואילו ברוב המחנות עדין שפכים זורמים בתעלות פתוחות, על כל המפגע החמור הכרוך בכך.

4. בתחום הסעד והרווחה

בעבר חילקה אונר"א לפליטים מנת מזון שכללה: קמח, סוכר, אורז, שמן ודלק בחורף. למנת המזון היה ערך, ואכן היא איזנה את סל המזונות. עם העלייה ברמת ההכנסות, היתה מנת המזון לתוספת שולית בכלכלת הבית. אף אם חדלה מנת המזון להיות צורך לפליט, נשארה בעיניו סמל חשוב לפליטותו.

מטעם זה ניסתה אונר"א לבטל את מנות המזון, אך לא הצליחה לעשות כן, לנוכח התנגדות מדינות ערב והפליטים. רק בספטמבר 1982, כנצלה את הצורך לספק מצרכי מזון לפליטי לבנון, הפסיקה אונר"א

את חלוקת מנות המזון, והגבילה את הדבר לנצרכים ששם ולמקרים מיוחדים בלבד.

יצוין כי מערכת מקבילה של סעד לנזקקים קיימת גם במימשל, ומספר הולך וגדל של מקרי סעד מקבלים קיצבה מאונבר"א ומהמימשל גם יחד. (פירוס הגמונים בענין משפחות נזקקות שבטיפול המימשל הישראלי ואונבר"א, ראה בנספח 36 לדיון וחשבון זה.)

5. לסיכום

לסיכום, נראה כי שירותי הרווחה שמגישה אונבר"א לפליטים שבמחנות פתוח, ופלות הפליטים בשירותים אלה הולכת ופוחתת:

(א) דיור: הקמת מחנה הקבע סייעה בזמנו לפליטים. אך עתה אחר שהבנינים קיימים אין אונבר"א תורמת מאומה לשפוף המחנות ולשיפור תנאי החיים בהם.

(ב) חינוך: כל התלמידים הלומדים בבתי-ספר ממלכתיים זוכים לחינוך חינם, פרט לאגרה סמלית.

(ג) בריאות: ערכם של שירותי הבריאות ירד, עקב עליית הכנסות הפליטים, ויכולת הפליטים לפנות לרופאים פרטיים. המימשל גם מחזיק בידיו את רוב בתי-החולים.

(ד) מים: חשבונות המים מטעם העיריות המספקות מים למחנות נשלחים לאונבר"א, אך שלטונות ישראל הם המשלמים אותם.

ד. הכנסות אונבר"א ותקציבה

הכנסות אונבר"א באות ברובן המכריע מתרומות ממסלות בעולם. הגבוהה והקהילה מכולן - של ארה"ב 45%, אחריה בריטניה והקהילה האירופית. ממסלות ערב תורמות תרומות קטנות. הגדולה ביניהן - של סעודיה התורמת פחות מ-3%. יתר מדינות ערב וגם ישראל - תורמות פחות מ-1%. 2%

התדרושות מגיעות מארגונים ערביים ומארגונים פרטיים.

אונבר"א אינה מפרסמת את נתוני תקציבה לפי חלוקה איזורית. לפי נתוני המימשל, אלה פרטי תקציב אונבר"א:

תקציב אונבר"א לחבל עזה הוא: 40 מליון דולר. מהם 35 מליון דולר - משכורות לעובדים. יתרת התקציב, 5 מליון דולר, מחולקת כדלהלן: חינוך - 60%, בריאות - 20%; רווחה - 15%, שירותים וסינהל - 5%.

תקציב אונבר"א ליהודה ושומרון הוא: \$28,311,216 (כולל חינוך, בריאות, סעד, רווחה ואדמיניסטרציה כללית. סכום ההקצבה לאדמיניסטרציה הוא כ-52,980,884).

ה. אונבר"א ומחנות הפליטים

כל מחנות הפליטים נמצאים באחריות אונבר"א הדואגת לעניניהם. הם מהווים מעין שטח אקס-טריטוריאלי, יהודה מוניציפלית אוסונומית נפרדת המנוהלות בידי מנהל מסעם אונבר"א. לצד המנהל עוזרים מוכתארים הממונים בידי המימשל ומקבלים משכורות חודשיות סגנו. לממשל כמעט שאין קשר עם המנהל.

למרות האוטונומיה של מחנות הפליטים, מקבלים רובם שירותים מהעיריות הסמוכות או ישירות מהמימשל הישראלי. סלידת העיריות ממחנות הפליטים - מחד, וחוסר המעש של אונבר"א בהבטחת שירותים חיוניים - מאידך, גורמים למחסור בשירותי תברואה בחלק מן המחנות, ולחוסר תכנון ופיקוח על הנעשה בתוכם, הן בתחום הבניה והן בתחום השירותים. תוצאה היא - מחנות מוזנחים וצפופים, הסובלים מבעיות תברואה חמורות. שיפור מצבו הכלכלי של הפרס במחנות, והטבת תנאי מגוריו בכיתו, אינן מועילות הרבה בענין זה. המצוקה והעזובה נשארות סימני ההיכר המובהקים של המחנות בעיני כל רואיהם. פירצה זו בפעילות אונבר"א ומחולו הממושך של הארגון, קוראים ליוזמה ישראלית ולפתרון כולל במסגרת תכנית השיקום.

1. אונר"א ותכנית השיקום הישראלית

מנהוני פרק זה, מצטיירת התמונה הבאה בענין דמות פעילות אונר"א במחנות הפליטים בעת הזאת:

1. המערכת הנפרדת היחידה של אונר"א היא מערכת החינוך הענפה, שאונר"א מעידה עליה כי היא מעניקה לה עדיפות מיוחדת.
2. מערכת הבריאות של אונר"א משולבת בהכרח במערכת הבריאות הכללית, ורק מקצת משירותי רפואה ניתנים לפליטים בלבד.
3. מערכת הרווחה הכללית של אונר"א בוסלה בפועל והוגבלה למקרי סעד קשים בלבד.

הפחתת שירותי אונר"א, והיחלצות המימשל הישראלי ההולכת וגדלה לרווחת התושבים, לא הביאה עדיין לשחרור הפליטים דרי המחנות מתלותם בה, בהפוך הוא: ככל שנחלשת אונר"א כשטח, רבה דבקות הפליטים בה ובכרטיס הפליט שהיא מעניקה. בכרטיס, נותנים עדיין הפליטים את מבטחם ואת חקונתם וכמאמר פליט בראיון עם הועדה - "כרטיס אונר"א הוא הקרקע שלנו".

למרות האמור לעיל, סוברים אנו כי אונר"א ותלות הפליטים בה לא יוכלו להייעב כמכשול עיקרי בפני הגשמת תכנית השיקום הישראלית. משיחות עם פליטים תושבי המחנות, מתבקש כי אנשי אונר"א הם, בעיני הפליטים, גורם שלילי, מבחינת נכונותם לסייע לשיקום הפליטים במחנות. קיים מתח מתמיד בין אנשי אונר"א לפליטים. הפליטים רואים באונר"א מעין ספיל החי על חשבון התקציבים שלהם. עובדי אונר"א לעומת זאת, דואגים למעמדם, ולכן מעונינים הם בהנצחת המצב במחנות הפליטים. שכן שיקום המחנה ופיתוחו יפורר את התלות באונר"א, ובשלב מאוחר יותר עלול הוא לגרום לפירוקה. עם זאת, השפעת אונר"א על הפליט אינה רבה ביותר, שכן גם כיום אין הפליטים נשמעים לאיסוריה של אונר"א הבאים למנוע מהפליט לשפר את תנאיו. דוגמא: איסור הרחבת בתים ללא רשיון, שאינו מקויים

ואונר"א אינה עושה מאומה לאכפו. דבר זה תלמד כי מקום שהפליטים עמם מעוניינים בפיתוח בתוך שטח המחנה, אין אונר"א יכולה לעכב בעדם.

פרק 7: תכנית יישוב הפליטים בחבל עזה

א. הקדמה

בחבל עזה נוצר דגם ליישוב הפליטים יישוב קבע, וכבר ניתן לדבר על נסיון שנרכש בתריסר השנים האחרונות בענין זה. כרבע הפליטים כבר התישבו בשכונות חדשות ברחבי החבל, והיתר, ברובם המכריע, מצפים לשיקומם.

נפתח בחיבור ההיבטים השונים של בעיית יישוב הפליטים בחבל עזה.

ב. דבקות הפליטים בחבל

1. תושבי חבל עזה, ובכללם הפליטים הדרים במחנות, דבקים בחבל ואין הם נוטים להגר ממנו. הסיבה נעוצה כנראה במצבם הטוב של תושבי החבל, הן מבחינת זכויות וחירויות, הן מבחינת יחס השלטון הישראלי, והן מבחינה כלכלית.

2. נתוני ההגירה בחבל עזה מראים חד משמעית שאין למעשה הגירה מהחבל. קיימת רק שהייה ממושכת מחוץ לאזור ברשיון, שהמחזיקים בו מקפידים תמיד לחדשו מעת לעת. גם קיימת דרישה של פליטים שעזבו את האזור זה מכבר לשוב אליו. (בתקופה שבין אפריל 1981 לאפריל 1982, למשל, הוגשו 760 בקשות כאלה.)

בזמן האחרון אף מסתמנת נטיה גוברת והולכת של בני הרצועה, פליטים ושאינם פליטים, בעלי ממון שוהים בארצות הנפט לחזור אל החבל, הם מביאים עימם את הונם להשקעתו בבניה למגורים. תהליך זה המצריך אישור מאת הממשל הישראלי, נמצא אמנם בראשיתו, אך ייתכן שאם ינתן לו עידוד, יהיה הוא מקור כספי למימון חלק מההשקעות הנדרשות לפרוייקט הבניה למגורים בחבל בכלל. אף ידוע כי חלק ניכר מהדירות החדשות שניכנו במספר בתים משותפים, נרכשו בידי יוצאי החבל הגרים בחוץ-לארץ, על-ידי אנשי ביניים, וזאת

כסטר ביסחון לעתיד, ליום יכוא.

בקיצור, הפליטים אינם מהגרים מחבל עזה, להיפך - החבל מהווה כיום מקור למשיכת פליטים שמחוץ לחבל, שקובעים בו את מושבם.

ג. התכנית הישראלית לשיכון הפליטים בחבל עזה

1. דבקות פליטי חבל עזה במקומות מושבותיהם, היא שהניעה את ממשלת ישראל מיד אחרי מלחמת ששת הימים לעשות כדי לשקטם בתוככי החבל. שלא כפי שקרה במספר מחנות פליטים ביהודה ושומרון, נשארה אוכלוסיית המחנות שבחבל עזה במקומה ולא ברהה אל מחוץ לחבל.

2. לכו, קיבלה ממשלת ישראל בשנת 1971 החלטה לספל בנושא שיקום הפליטים בחבל עזה. שתי תכליות נקבעו לכך: האחת - להביא לשיקום הפליטים בשכונות חדשות באזורי מגוריהם הנוכחיים, והשניה - לדלל את המחנות ולפנותם מדריהם. האחריות לביצוע הועברה למימשל הצבאי, שהקים לצורך זה ענף לשיקום פליטים. ביצוע התכנית מחייב בנייה של כ-2.5 מליון מ"ר למגורים עבור כ-30,000 משפחות (וזה אינו כולל עדיין בנינים לשירותים ולמוסדות ציבור).

3. בפני המימשל עמדו שתי אפשרויות תיאורטיות לביצוע התכנית. האחת - לבנות מחדש את המחנות, תוך עיסוק בשיפור רמת החיים של כל משפחה ומשפחה. השנייה - להעביר את האוכלוסייה מהמחנות לשכונות חדשות, הנבנות ברמה גבוהה יותר של תשתית יסוד, ציבורית ופרטית.

משמעות האפשרות הראשונה היא: הנצחת המחנות כמקומם כמחנות, ומשמעות האפשרות השנייה - ניתוק האוכלוסייה מהמחנות, וקיבועה באזור.

בשלב הבדיקה הסכמיות הראשוניות, גם נסתבר שקיים קושי רב לפעול בהון המצנח עקב הצפיפות הרבה של הבנינים והאוכלוסייה, כך שגם טעם זה הועדפה הדרך השנייה, לאמור: העברת האוכלוסייה ממקומה, ושיכונה בשכונות חדשות לכל דבר.

ד. עקרונות ביצוע התכנית

התכנית הושתתה על עקרונות אלה:

1. רמת התשתית בשכונות היא רמה מודרנית לכל דבר (כולל ביוג מרכזי, חשמל, מים, כבישים, שטחים ירוקים, מוסדות ציבור, חרבות, בריאות וכד'). השרותים עצמם מסופקים בידי הרשות המוניציפלית או המוסדות הממלכתיים, כל אחד בתחומו כמקובל.
2. רמת המשפחה הבודדת - ניתנת יחידת דיור סטנדרטית, הגדולה כמעט פי 3 - 4 מזו שהיתה למשפחה ממוצעת במחנה הפליטים.
3. מעורבות המימשל בתכנון מבני המגורים מעסה. ליוזמה העצמית נשאר מרחב פעולה רב, תוך זיקה לרשות המוניציפלית, כלכל תושב בעיר.
4. למשתכנים ניתנת בעלות מלאה על יחידת הדיור, זאת לראשונה בתולדותיהם. יש לזכור שמשפחות רבות מאלו, מעולם לא היו בעלות נכסים או רכוש, לא בחבל עזה ולא בארץ ישראל.
5. בד בבד עם המעבר למגורים בשכונה החדשה, נדרשת המשפחה להרוס בעצמה את ביתה הישן שבמחנה. התהליך נעשה מרצון על פי עיקרון ההדדיות. למעשה, המימשל רוכש את הדירות במחנה, ומשלם לדייריו פיצויים בגין ההריסה.

ה. שכונות המגורים החדשות

1. אוכלוסיית הפליטים בחבל עזה מודעת לכדאיות המעבר למגורים

בשכונות החדשות, ומוכנה להשקיע סכומים נכבדים בבנייה החדשה. הבתים הנבנים בבניה עצמית, הם רחבי ידיים כבני 100 מ"ר למשפחה. גם הולכים ונבנים בתי-מידות.

רמת בני המגורים עומדת בתחרות מתועדת עם רמת בתי המגורים בערים ובכפרים. התחרות מתבטאת בתנופת בניה נרחבת בכל החבל, עיצובי-חוץ מפוארים לבתים, שמוש בחרסינות, מוזאיקות, ועוד אלמנטים מודרניים וחדשים.

עד כה ניבנו כ-10 שכונות בגדלים שונים, בהן אוכלסו כ-8000 משפחות אשר יצאו ממחנות ג'בליה, שאסי, חאן-יונס ורפיח. בשלוש השכונות הראשונות שניבנו, אוכלסה כל משפחה ביחידת דיור אחת. ביתר השכונות מאוכלסות שתי משפחות בבית דו-קומתי.

משנת 1976 עבר הדגם לשיטת הבנייה העצמאית. השקעת המימשל היא - בהכנת התשתית ובבניית מוסדות הציבור. ההשקעות הפרטיות של המשפחה מהוות כ-3/5 מההשקעה הכללית למשפחה, למעשה הסכום המשולם ע"י המשפחה נמוך מאד יחסית לערך הבית בשוק החפשי. כיום חותר המימשל לאתור הדרך לשילוב בניית בנינים רכי קומות ובתי דירות בשכונות החדשות.

עם זאת, יש לזכור כי לא כל אוכלוסיית המחנה היא בעלת משאבים מספיקים ובעלת יכולת ארגונית, לקבל עליה לבנות את ביתה בכוחות עצמה. כדי לפתור בעייתם של אלה, מתכוון המימשל לארגן בנייה יזומה ברמה בינונית בגודל ממוצע, וברמת מחירים שתאפשר גם לשכבות הנמוכות והמוגבלות במשאביהן להשתלב בתכנית לקראת שיקומם הקבוע.

ו. מעמד הפליטים בחבל ודמותם כיום

1. הקמת השכונות החדשות שינתה את דמות הפליט הקלאסי באיזור זה. בחבל עזה נחצים עתה הפליטים לשניים:

(1) לדרי והמחנות הנמצאים במצוקת דיור, שמסיבות כלכליות בעיקר, אין הם יכולים להתארגן ולהשתקם.

(2) לתושבי השכונות ששוקמו, שהם פליטים לשעבר, אך כיום עירוניים לכל דבר. תושבים אלה הם בעלי זהות משלהם, והערכה עצמית מופגנת. הם משולבים בסביבתם הקרובה שהפכה לסביבתם הסביבתית, ובעלי מוטיבציה גבוהה לשיפור ולהשגים.

התנהגות כלל אוכלוסית הפליטים במסגרת יחסיה היומיומיים עם ישראל - מחד, והתנהגותה החברתית כלכלית בתוך החבל - מאידך, מצביעה על הכרחם בכך שעתידם נקבע סופית במקומם זה, והם פועלים ועושים במסגרת הכרה זו. קביעה זו נכונה לפחות לגבי משתכני השכונות החדשות.

2. הקמת השכונות החדשות ואכלוסן גם הביא לתמורה אמיתית בתוכן מעמד הפליטות. מונח זה, בהקשר לחבל עזה, מתרוקן במידה רבה מתוכנו הפוליטי, ומתמלא יותר בתוכן פיזי - לענין מי שלא שפר מצבו הכלכלי והוא נמצא עדיין במחנות. אונר"א מאבדת את השפעתה על פליטים אלה, בין כיון שתושבי השכונות החדשות נותקו מהמחנות והפכו לחלק אינטגרלי מהאוכלוסיה המקומית, ובין לאור פעילותו הרבה של הממשל בענין שיקום הפליטים, שיחס אונר"א אליו היה מעיקרו שלילי. שלא כמו הפליט, שחת כנפי אונר"א היה סביל, חסר יוזמה, וחסר תוחלת, האוירה בקרב פליטי חבל עזה כיום היא של עשייה ויצרנות, לקראת השגת זכויות שוות ומעמד חברתי זהה לזה של יתר האוכלוסיה.

ז. נכונות הפליטים להשתקם

1. הצלחתה הכוללת של תכנית שיקום הפליטים בחבל עזה תלויה בקידום נכונותם של אלה להשתלב בתכניות השיקום. התקדים המסיבי שנוצר בחבל עזה בדמות השכונות החדשות, אינו צריך להסיט את תשומת הלב מטערכת הגורמים המשפיעים, או היכולים להשפיע, על המשך התהליך,

סאיתם יש להתמודד. מנקודת מבט חבל עזה השפעות אלה באות מחוצה לו וגם מחוכו.

2. בין ההשפעות החיצוניות ניתן למנות את אלה: עמדת ממשלת ישראל ומדיניותה; עמדת אש"ף ומדיניות ערב; עמדת אונר"א; והמצב הכלכלי בישראל. כידוע אש"ף התנגד בזמנו בחריפות לתהליך זה, ופעולה השיקום קרמה עור וגידים על אפו ועל תחתו.

3. בין ההשפעות הפנים-חברתיות בולטים אלה: התנהגות הרשויות המקומיות, התנהגות אונר"א (במישור המקומי); עמדת אוכלוסיית הפליטים עצמה ובעיותיה (מנהיגיה, צרכיה, יכולתה), והמצב הכלכלי והמשפחתי.

4. למעורבות הרשויות המקומיות חשיבות רבה, הן לענין ביצוע התכנית בכלל והן לענין מתן השירותים. התנגדותן התקיפה בעבר הולכת כיום ופוחתת. הן נהנות מההכנסות היפות שיש להן מסתן רשיונות בנייה, וכן הן מוסיסות יד בענין הפעלת התשתית הציבורית. נוסף לכך, יש לחת את הדעת על כך שסרבית האוכלוסיה של חלק מרשויות אלה (ג'בליה, חאן-יונס, רפיח, דיר-אל-בלח ומחנות המרכז) היא כיום פליטים, ככל שירכו אלה ויעברו לשכונות החדשות, ישחנה הרכב האוכלוסיה. התנהגות הרשויות המקומיות כיום מצביעה על התפרות גוברת והולכת עם המציאות העתידית הזו שהולכת ונוצרת בשטח.

5. אונר"א גם היא אינה מביטה בשויון נפש בתכנית הישראלית לשיקום הפליטים. ארגון בינלאומי זה שהוא סמל הפליטים כפליטים, חרם כנשך שנות קיומו רבות להנצחת ייחודיות הפליטים ולקיומם כאוכלוסיה חריגה בשטח. ככל שיקסן מספר הפליטים במחנות - יקטן כוחו. על כן נאבקת כיום אונר"א על עצם קיומה. והמשך קיומה נוגד את התכנית הישראלית שפניה לכיוון ההפוך: קליטת הפליט ושיקומו שיקום קבע באיזורו.

6. אוכלוסיית הפליטים עצמה נוסה כאסור בחלקה הרב להיות טעויה ולנצל את ההזדמנות הנקרת לדרכה. יחד עם זאת, יש לחלק סמנה בעיות כלכליות המונעות סמנה להשתלב ביוזמת השיקום, ובעיות חברתיות - הכרוכות במגורים בבתים שאינם חצר משפחתית בלעדית.

7. שיתוף הפעולה של האוכלוסייה המקומית גם הוא חיוני. בחבל עזה יש מחסור בקרקעות. לאור זאת, צף ועולה ההכרח לשלב עד כמה שאפשר את האוכלוסייה המקומית על קרקעותיה בתכנית השיקום; ואמנם סמתי מרדסים הולכים והופכים לאיזורי בנייה למגורים.

8. נראה, כי תכנית ממשלת ישראל לשיקום הפליטים בחבל עזה מתבצעת בהדרגה, על אף הקשיים ההיצוניים והפנימיים האמורים. העניינים שעמם מתמודדים מבצעי התכנית שייכים לרמה המקומית המעשית. לאמור: כיצד להביא לשילוב משפחות פליטים נוספות כמעגל המשתקמים, וכיצד לפתור את בעיית המחסור בקרקע.

ה. סיכום

תחילת ביצוע התכנית הישראלית לשיקום הפליטים בחבל עזה כבר נתנה את אותותיה בעיצוב פני החבל ובהתפתחותו לעתיד. הדבר ניכר בהשתלבותם הראויה של הפליטים הפלשתינאים בחבל, הן במישור הכלכלי והן במישור התרבותי. נוצרו כתבל סטנדרטים חדשים בבנין ערים ובאיכות החיים בהן. שתכונות חדשות אלה יהוו דוגמא לפתרון בעיות האוכלוסייה הרגילה ההולכת וגדלה בחבל, ובכללה אוכלוסיית הפליטים, הצועדת לקראת כ-900,000 נפש בשנת ה-2000.

ועל כל אלה עולה ההיבט המדיני. העיסוק הפיזי בשיקום הפליטים הלכה למעשה, הוא אות ומופת לדבקות מדינת ישראל במדיניות ממשלתה, האומרת בתמצית כי פליטים לא יוחזרו לתחומי הקו הירוק, וכי פתרון בעייתם הוא ביישובם ובשיקומם במקומות מושבותיהם. תקדים-עזה שהובן ברוח זו בקרב פליטי החבל, יש בו מסר חשוב ממדינת ישראל לפלשתינאים באשר הם וכן למדינות ערב.

פרק 8: תכנית ליישוב הפליטים ביהודה ושומרון

א. הקדמה

לעומת הפליטים דרוי המחנות שבחבל עזה שתהליך שיקומם החל בשנת 1971, נשארה בעיית פליטי המחנות שביהודה ושומרון כעינה. אם הפליטים בעזה כבר התגברו ברובם על הלחצים השליליים שהופעלו מכפנים ומבחוץ נגד תכנית השיקום הישראלית, הרי הפליטים שביהודה ושומרון נתונים עדיין כיום בצבת העמדה הערבית המסורתית הדוחה על הסף כל רעיון לשיקום. שלא כמו הפליטים בעזה, שכרובם נמצאים כיום בשלב המתקדם של שיקול הצעות השיקום מבחינה כלכלית, עמדת הפליטים ביהודה ושומרון למבניות השיקום הישראליות פוליטית בעיקרה. המצית עמדה זו, כפי שהתקפת גם משיחות יושב ראש הועדה עם פליטים במחנות שונים ביהודה ושומרון, היא זו: ישוב הפליטים אינו ענין אינדיבידואלי של משפחה פליטים לענות בו, אלא ענין קולקטיבי של כל הפליטים, שאין לבצעו אלא בהסכמת אש"ף ומדינות ערב.

זו בתמצית המדיניות הערבית בסכסוך הערבי-ישראלי שביקשה, והצליחה עד קתה, להנציח את בעיית הפליטים ע"י החזקתם כפליטים לאורך ימים. מחנות הפליטים, הם סמלם המובהק של הפליטים, ושמורת הטבע שבה נסועה בעייתם. פירוק המחנות ישמיט את הקרקע, לדעת הערבים, מתחת לקיומה של בעיית הפליטים הפלשתינאים.

ואכן, ביישוב הפליטים במגורים ראויים מחוץ למחנות, ובביסול המחנות, מוגשם מדיניות ממשלת ישראל בדבר יישוב הפליטים במקומות מושבותיהם, ומיפתר אחת ולתמיד בעיה הומאנית שעם ישראל רגיש לה.

יזכר כאן כי המדובר באוכלוסיית תושבי המחנות המונה 80,000 נפש, ומתווה פחות מ-30% מכלל אוכלוסיית הפליטים ביהודה ושומרון (שהיא כ-280,000 נפש).

בטרם נדון בתכנית המוצעת לשיקום הפליטים דרי המחנות ביהודה ושומרון, נעמוד על הגורמים המשפיעים על רצון הפליטים להשתקם, ועל הלכי הרוח בקרב הפליטים בענין זה.

ב. הגישה הפוליטית של הפליטים לרעיון השיקום

גישתם הפוליטית של רבים מהפליטים שבמחנות ביהודה ושומרון לענין חכנית ישראלית לשיקום, נובעת בעיקרה מקשריה ההדוקים של אוכלוסייה זו, במיוחד הצעירים שבקבוצה, לארגוני המחבלים. למרות השיפור במצבה הכלכלי למן מלחמת ששת הימים, חיה אוכלוסיית הפליטים בתחושת ניכור חברתית מסביבתה, במצוקת דיור, בחשש לבטחונה ולגורלה בעתיד. מחנה הפליטים מהווים קרקע פוריה להשפעת ארגוני המחבלים, לגיוס כח-אדם ולהמשך שילהוב המאבק בהיבטו הפוליטי. המצב שבו נמצאים דרי מחנות הפליטים, מדרבן אותם להשתייך לארגוני המחבלים השונים ולשאת את נס המאבק הפוליטי, גם כדי להעלות את קרנם בעיני הסובבים אותם, הרואים בהם אזרחים ממדרגה שניה. התרופפות המסגרת הפטריוארכלית של המשפחה, שבאה בעקבות מלחמת ששת הימים, גם היא טאפשרת לבני הנוער והצעירים להניף דגל זה, על חשבון הנכונות להתיישב ולהשתקם. למרות אלה, נראה כי מלחמת שלום הגליל, והמכה שנחלו ארגוני המחבלים בלבנון, אחר הציפייה ארוכת השנים לפתרון בעייתם, הביאה לפיכתון-מה בקרב אוכלוסיית הפליטים לענין חוסר התחלת בהמשך המצב הקיים.

ג. דבקות הפליטים במחנות

ענין שני שיש לתת עליו את הדעת בשלב זה הוא דבקות הפליטים במחנותיהם, וסירובם לעזוב אותם או להגר מהם. דבקות זו יסודה בכמה שיקולים:

1. שיקול חברתי: לרוב תושבי מחנות הפליטים מוצא דומה. תודעת המוצא החזקה והמכנים המשותפים כין תושבים אלה, יצרו מסגרת חברתית חדשה שכל תושב שייך אליה ורואה את עצמו חלק בלתי נפרד ממנה. פליט העובר לגור מחוץ למחנה, לא רק מתנתק הוא משרשיו

אלה, אלא גם עלול להיקלע לחברה אחרת, עירונית למשל, שיקשה עליו להתערות בה או ליצור עמה קשרים חברתיים. לכן, אין רוב הפליטים מוכנים להסתכן במעבר למקום שבו יהיו נסע זר ובלתי-רצוי.

2. שיקול כלכלי: למרות שיפור המצב הכלכלי, אין רוב הפליטים מוכנים לוותר על היתרונות הכלכליים הכרוכים במגורים במחנה. במחנה ניתנים לפליט שירותים חינוך, ובכללם דיור, חינוך, בריאות ופסור סמסים עירוניים. גם פליטים המצליחים לרכוש בית בעיר, אינם עוברים לגור בו, אלא נשארים במחנה, ומשכירים את רכושם לאחרים. יצויין כי בשיקולי תושבי המחנות שלא לעזוב את המחנה, אין כלול החשש לאבד את כרטיס הפליט שמטעם אונר"א, הפרקסיקה היא שפליט העובר העירה אינו מותר על כרטיסו ועל זכותו לקבל מזון ושירותים חינוך. היתרונות הכלכליים, דבקים בפליט, אף בהיותו מחוץ למחנה.

3. שיקול פוליטי: עזיבת המחנות כמסגרת חכנית מאורגנת תתפרש בידי גורמים שונים כפתרון, או כנסיון לפתרון סופי לבעיית הפליטים, ומכך הם חוששים כמסוכר לעיל. על גורמים אלה נמנים, לדעת הפליטים: מדינות ערב, ארגוני המחבלים, מנהיגות הגדה המערבית ותושביה - מחד, ומדינת ישראל - מאידך.

כנגד ההתנגדות לעזיבה הקולקטיבית של המחנות, יש להזכיר כי קיימת עזיבה בלתי מאורגנת של בודדים ולעתים של משפחות. אך תופעה זו אינה נפוצה והיא באה בדרך כלל, עקב יציאת בנים ללימודים או לעבודות בחוץ לארץ (במיוחד במדינות הנפט), ועקב נישואים עם תושבים מחוץ לארץ. היוצאים מהמחנות הם המשכילים, הצעירים והרווקים, ואילו בעלי המשפחות, מחוסרי ההשכלה והזקנים, הם האוכלוסייה הנשארת במחנות. יצויין שגם אלה העוזבים את המחנות אינם עושים זאת בבת אחת ולצמימות, אלא בהדרגה ובשלבים, אחרי יצירת תשתית מלאה לחיים מחוץ למחנה או בחוץ לארץ.

יש להזכיר שבטעם האחרונה ישנה תופעה של רכישה אדמות בערים בקרבת המחנות ובניית בתים עליהן. פליטים רבים הנהגים מהספד הכלכלי מעדיפים להשקיע את חסכוניהם במקרקעין מחוץ למחנות. כך, למשל, 52 משפחות ממחנה הפליטים דהיישה, שליד בית לחם, רכשו ובנו וילות באיזור רטאללה, בבית לחם ובכפרים שבסביבה.

ד. מידת נכונות הפליטים להשתקם

1. למרות משאלת הלב של הפליטים לשוב לבתיהם, חודרת בהם ההכרה שהדבר הוא בלתי הגיוני ואין סיכוי שישראל תסכים להחזיר פליטים לאדמתה. עם הפחד הסמוי מפני תגובות ארגוני המחבלים ומדינות ערב, והתגובות השליליות שתעורר כל הסכמה מצדם להשתכן קבע, עוקבים תושבי המחנות ביהודה ושומרון בענין אחרי הגיסיון בתל עזה, שקם והיה לעובדה בלא שאונה רע לפליטים המתיישבים.

2. ככלל, לפליטים עצמם אין דעה אחידה בענין צורת השיקום הנכונה, ואף שנמנעים הם מלהביע דעה בענין זה, אין הם מסתירים את דאגתם מהקפאון הממושך במצבם.

3. רב הפליטים יקבלו בכרחה שיפורים ותכניות פיתוח שיעשו במחנה ויהפכוהו למעין שכונת קבע עירונית. המטרדים המציקים לפליטים הם העדר מערכת ביוב מרכזית, העדר דרכי גישה סלולות ונוחות בתוך המחנה, מצוקת דיור, ובחלק מהמחנות - אי חיבור לרשת המים ולרשת החשמל. דבר זה יחייב הקמת תשתית כוללת למערכות אלה.

נושא פתרון מצוקת הדיור מורכב יותר. האפשרות להרחיב את המגורים לגובה, דהיינו לכנות במחנות בתים משותפים אינה קבילה על הפליטים אלא אם ביחידת דיור אחת יגורו בני אותה משפחה מורחבת, או לכל היותר בני אותה חמולה. הרגלי המגורים של הפליטים שוללים חיים בבנין משותף, עם מי שאינם בני משפחתם. הרחבת הבתים לרוחב, תלויה בגבולות המחנה ובצפיפות הקיימת בו. זהו, כמובן, פתרון רצוי לפליט, שכן כך הוא רגיל לגור. פתרון

כזה אפשרי רק בחלק ממחנות הפליטים שבהם הצפיפות אינה גדולה.

שאיפה זו של הפליטים להשאר במחנות מתישבת עם שיקוליהם הפנימיים, שענינם - היתרונות הכלכליים והחברתיים שיש לפליט במחנה. כן היא מתישבת עם שיקולים חיצוניים של הפליטים: שיקום המחנות אינו שינוי העלול להתפרש כצעד לפתרון כולל של בעיית הפליטים, וקרוב לוודאי שלא יעורר התנגדות בעולם הערבי. כיוון ששיקום המחנה הוא לרצון לפליטים, יהיו הפליטים עצמם מוכנים להשתתף בהוצאות הכרוכות בכך, ואין חשש להפרעה טעם גורם חיצוני. למטרה זו יהיו הפליטים מוכנים לעזרה מכל מקום שהוא, ובכלל זה ישראל.

גם אלה המציעים להפוך את המחנות לשכונות קבע עירוניות, מסתייגים מאפשרות צירופם לרשויות המוניציפליות הקיימות ומעדיפים קיום מוניציפלי נפרד. הסתייגות זו יסודה בטעמים פוליטיים שעיקרם - החשש מזגובתם של ארגוני המחבלים ושל גורמים קיצוניים מקומיים אחרים.

למרות כל יתרונותיה של אפשרות זו, חסרונה הגדול הוא בהנצחת סיטן ההיכר של הפליטים כגוף מוגדר ומופרד מסביבתו, והקמת מובלעת חברתית חדשה, אף שפניה טובים יותר מהמחנות.

העברת הפליטים במרוכז לשכונות עירוניות חדשות מחוץ למחנות, עשויה להתקבל אף היא בידי פליטים רבים. בפתרון זה, יישאר הפליט בקרבת סביבתו המקורית, ירחיב את ביתו ויסיב את תנאי מגוריו, במיוחד בתשתית טובה ובשירותים ציבוריים. מעבר הפליטים מהמחנות, יביא בסופו לפירוק המחנות ולהיעלמות שמורת הטבע שהנציחה את הפליטות.

האפשרות לשכן את הפליטים בפיזור בערים, כפרברי ערים או בכפרים, סופה שתידחה בידי רוב הפליטים, כי לכך תוצאה שלילית מבחינת הפליטים, הן מבחינה פוליטית - הסמעתם בין תושבי הערים ואובדן ייחודם, והן מבחינה חברתית - שבירת מסגרות ההסתייכות

שהוזכרו לעיל.

ה. מתכונות השיקום האפשריות

באמור לעיל, גלומות שלוש מתכונות תיאורטיות לשיקום הפליטים ביהודה ושומרון. המתכונות הן בתמצית אלה:

מתכונת א' - בניית שכונות מגורים מרוכזות:

לבנות שכונות מרוכזות בקרבת המחנות הקיימים על כל המשמעות הנובעות מכך, דהיינו: פתוח תשתית הנדסית שתכלול כבישים ודרכי גישה, רשתות מים וביוב, יישור שטחים וכו'.

מתכונת ב' - בנייה מפוזרת בתחום השטח העירוני:

שיקום הפליטים בישוב הסמוך למחנה והבלעתם בתוכו ע"י גיוס קרקעות מדינה וקרקעות נפקדים, או אף קניית קרקעות או הפקעתן, כדי להעמידן לבנייה לפליטים, תוך פיצול הפליטים לקבוצות קטנות ככל האפשר וקליטתם בסביבה העירונית החדשה.

מתכונת ג' - בנייה בשטח המחנה ובקרבתו:

בניה בגבולות החיצוניים של המחנה, תוך השענות על התשתית הקיימת וניצול השטחים שיפנו לצרכי בניה מחדש. אפשרות זו מחייבת מציאת קרקע בקרבת מקום שתאפשר בנייה התחלתית בה לכ- 25-30 יחידות דיור, מיד עם העברת המשפחות, ייהרסו בתיהם ועל הקרקע שתתפנה תימשך הבניה בצמוד למחנה.

ו. ניתוח מתכונות השיקום האפשריות

לכל אחת ממתכונות השיקום יתרונותיה וחסרונותיה. לשם הנוחות, נביאן במרכז בסבלה זו:

מספר סדורי	מתכונות א	יתרונות ב	מגבלות ג
1.	<u>מתכונת א'</u> שכונות מגורים מרוכזות	1. פתרון קל מבחינת הפליט. 2. נמצא בקרבת סביבתו המקורית. 3. אינו כרוך בשום מאמץ מצד הפליט. 4. קיים סכוי סביר שישתף פעולה אתנו. 5. פירוק המחנות.	1. הוצאות השתתף גבוהות מידי לפתוח תשתית ההנדסית. 2. מצריך הקמת צוותי הכנון ובצוע. 3. מוחנה באיתור קרקעות בסדרי גודל המאפשרים ליד המחנות. 4. שמירה על המבנה המבנה המבודד של הפליטים בתוך סביבתם הקרובה.
2.	<u>מתכונת ב'</u> בניה מפוזרת בתחום השטח העירוני	1. חסכון בהוצאות תשתית. 2. הטמעת הפליט בסביבתו הקרובה ע"י הבלעתו בתוך שכונה קיימת.	1. קושי נאהור מגושים לבניה בתוך העיר והצורך בהפקעת קרקעות ורכישתן. 2. התנגדות פוליטית - מצד ראשי הערים וגורמים קיצוניים. 3. חשש למתחים עם תושבי הערים.
3.	<u>מתכונת ג'</u> בניה בקרבת המחנה ובשטח המחנה עצמו	1. השארת הפליט בסביבתו המקורית. 2. ניצול תשתית קיימת במחנה. 3. ניצול שטח המחנה שיתפנה לשיקום. 4. עשויה להתקבל בהבנה ובשיתוף פעולה מצד הפליט.	1. קושי באיתור קרקעות בסביבתו הקרובה והמידית של המחנה. 2. חשש של יצירת מתחים ובעיות עם אוניברסיטה. 3. הצורך בהפקעת קרקעות מקום שהמחנה בנוי על קרקע פרטית. 4. מנציחה את סימן ההיכר של הפליט כגוף מובדל מסביבתו הקרובה.

ז. קוי תכנית השיקום הרצויה ביהודה ושומרון

1. בשקלנו את המתכונות האמורות לענין שיקום פליטי המחנות ביהודה ושומרון, הגענו למסקנה כי הפתרון הרצוי אינו באימוץ דוגמתי של אפשרות זו או אחרת לפתרון בעיית כל מחנות הפליטים. הדרך הנכונה היא הדרך הפרגמטית, הבנויה על אימוץ יסודות שונים מחוץ כל אחת מהמתכונות, לענין כל מחנה פליטים כנפרד. יסודות אלה גם יחד יותאמו לנסיבות כל מחנה, לאחר איסוף חומר רקע, ליסוד הבעיות המיוחדות לאותו מחנה, והכנת תכנית מיתאר מוקדמת.
2. לכל מחנה מיבחר דרך השיקום הטובה ביותר להשגת יעדיה הראשיים של תכנית השיקום הישראלית הכללית. התכנית מבקשת להשיג סדרות אלה: סציאת פתרון לבעיית הפליטים ע"י שיקום במגורי קבע ראויים הנהנים משירותים קהילתיים משופרים; סיפוח הרגשת הקביעות במקומות המגורים החדשים, לעומת תחושת הזמניות השוררת כיום, ע"י הקניית כעלות על הקרקע עליה הם נתגוררים; שילובם המלא כתושבים לכל דבר ביהודה ושומרון, ופיתוח מקורות תעסוקה עבורם. תוצאת הלוואי ההכרחית של השיקום תהיה צימצום המוסיבציה של הפליטים לפעילות במסגרת ארגונית תכלה, וריכוז מאמציהם בעשייה לביתם, בשיקום העצמי ברמת חיים הולמת, וכן צימצום אפשרויות ניצול תנאי המגורים של הפליטים לתעמולה עויינת.

ח. קוים לענין שיטת ביצוע התכנית

1. אף שענין דין וחשבון זה הוא במישור העקרוני של הפתרון ולא במישור המעשי, אין אנו רואים את עצמנו מסורים מלהזכיר כמה קוים הנראים לנו ראויים בביצוע התכנית. השיטה שיש לבקוס בה בשיקום המחנה היא כמטצית - תכנון תשתית להקמת איזורי מגורים לפליטים ופיתוחה, תוך שילובם המירבי של הפליטים בעשייה, בתכנון, בביצוע, ובעיצוב, ותוך יצירת המוסיבציה ומתן האפשרות לפליטים עצמם להקים את בתיהם באזורים אלה כמגורי קבע עירוניים.

2. יש לאתר קרקעות להקמת איזורי המגורים ולהכין תכניות בנייה שיגדירו את שימושי הקרקע (למגורים, למוסדות ציבור, לשסחים ירוקים, לאיזורי תעשייה וכיוצא באלה), ואת זכויות הבניה בכל איזור. בתוך התכנון יש להגיה חופש מספיק ליזמים לפתח בניה לפי רצונם וצרכיהם, בלא לפגוע בתכנית-האב.
3. דבר זה יחייב פתרון בעית המחסור בקרקע ביהודה ושומרון. ישנן אטנם קרקעות מדינה וקרקעות נפקדים, אך מצאי קרקעות המדינה אינו מספיק, ומיקומן אינו מתאים לשיכון הפליטים. נראה שלא יהיה טנוס מהפקעת קרקעות נפקדים וקרקעות פרטיות למטרה זו.
4. המיסון יהא מהשקעות בתחום היוזמה הפרטית, הבנק העולמי, קרנות של ארגונים מערביים, מדינות המערב, ואולי אף ממדינות ערב.
5. לבחינת תכנית השיקום על פרסיה, וכדי להפיק לקחים ראשונים מביצועה, הגיש לבקשת הוועדה, ראש המינהל האזרחי באיזור יהודה ושומרון, מדגם מפורט לשיקום מחנות. המחנות שנבחרו הם: דהייסה בנפת בית-לחם, אל פואאר בנפת חברון ועקבת ג'אבר בנפת יריחו.
6. לביצוע תכנית השיקום, יש להקים מנהלת פרויקט ולקבוע את הרכבה, את סמכויותיה ואת תפקידיה.
7. ייקבעו שלבי הביצוע ומועדיהם, וכן חוכן תוכנית שתקבע פרטים ומועדים, בין היתר, לענין עריכת מפקד אוכלוסין מפורט במחנות, הכנת תכניות-אב לשיקום ולבניוי, ותכנית הביצוע והאיכלוס.

ט. סיכום

כידי מדינת ישראל נתונה היום האפשרות לסייע בפתרון בעייה אנושית חמורה שאותה יצרו מדינות ערב ואותה ביקשו להנציח במדיניותן ובתעמולתן, היא בעיית הפליטים דרי המחנות. מדינות ערב העתירות

פרק 9: מסקנות

ממצאי דין וחשבון זה, מביאים אותנו למסקנות אופרטיביות אלה, בתחום השיקום, מדיניות החוץ וההסברה.

א. בתחום השיקום:

1. יש להפריד מסעמים מעשיים, בין ההיבטים הפוליטיים של בעיית הפליטים הפלשתינאים לבין היבטיה הכלכליים והתברתיים. ההיבט הפוליטי שזור בסכסוך הערבי-ישראלי, והוא יפתר לעתיד לבוא בסיומו של תהליך השלום בין ישראל לערבים, לכשיתרצו מדינות ערב לכרות שלום עם ישראל. לעומת זאת, ההיבט הכלכלי והתברתי של בעיית הפליטים הפלשתינאים שביהודה, שומרון וחבל עזה, נמצא בשליטתה של מדינת ישראל.

אף שמדינות ערב הן האחראיות לפליטותם של פליטים אלה ולמצבם כיום, רשאית ישראל ואף חייבת, ליזום תכנית לשיקום במקום מושבם ולבצע תכנית זו בהקדם האפשרי. בדרך זו יוסר מבעיית הפליטים עוקצה המיידית ויוכהה חודה של התעמולה הערבית שכיוונה את זרקוריה אליהם.

2. תכנית השיקום מבוססת על הצורך להעניק לפליט את הרגשת הקביעות במקום מגוריו ואת תחושת השייכות לחברה שבתוכה הוא חי. הדבר ייעשה ע"י יישוב הפליטים יישוב קבע על אדמה בבעלותם, במגורים הנהנים מתשתית ראוייה ומשירותים ציבוריים, וכן ע"י שילובם מבחינה חברתית, כלכלית וארגונית באוכלוסייה הרגילה, כתושבים או כקבוצת תושבים, שווי זכויות וכמעמד שווה ביהודה ושומרון. מחנות הפליטים יפורקו או ישוכללו בדרך שתמחק את תדמיתם השלילית המקורית. הפליטים יעשו לביתם, ויעסקו במלאכה קונסטרוקטיבית לבניית עתידם.

בנפש ובממון לא חשו לעזרת אחיהם הפליטים הגרים בתנאי מצוקה במחנות, ואף סגרו לפנייהם את שערי השיקום. הפליטים במחנות נעזבו בידי אחיהם הערבים לנפשם, ומנעו מהם סיוע במאבקם להשתלב בחיים תקינים.

הפליטים עצמם, שנשארה מקננת בלבם משאלה רחוקה לשוב לבתיהם, נקלעו לדרך ללא מוצא, וללא תוחלת לעתיד. משום כך נאחזו רבים מהם בארגוני המתבלים ונרחמו לעגלתם. עם פעילותם הרבה במישור פוליטי, נשארו אדישים וסבילים לענין שיקומם. אין הם מאמינים כי יום יבוא ויקיץ הקץ על מחנות שבהם הם גרים. לכן נאחזים הם בכרטיס הפליט של אונבר"א, ומתייחסים באי-אמון לכל דיבור על תכנית לשיקומם.

על אף השוני בנסיבות, נראה כי מבחינה זו נמצאים הם כיום במצב שנמצאו בו דרי מחנות הפליטים בחבל עזה בתקופה שקדמה לביצוע תכנית השיקום הישראלית. מחוץ כל הפסיפס של רצונות, חששות וזהירות, המאפיינים את גישת הפליטים שביהודה ושומרון, ניכרת ציפיה ליוזמה מצד מדינת ישראל בענין שיקומם. ענין זה שמש כיום נושא לדיונים בינם לבין עצמם. יש בקרבם תחושה כי עומדים הם נוכח תכנית שיקום ישראלית הממששת ובאה. האוירה היא של חשש - מחד, ושל נכונות זהירה לשקול לגופן אפשרויות של השתכנות קבע - מאידך.

הועדה מאמינה כי ניתן לנטרל את פחיל חומר הנפץ שהניחו מדינות ערב ביסוד הסכסוך הערבי-ישראלי בדמות מחנות הפליטים, הנמצאים בשטחים שבתחום סמכותה של מדינת ישראל. לכן, ראוי לישראל לנקוט יוזמה, ולהציע עתה תכנית שיקום לפליטים דרי המחנות שביהודה ושומרון, ולהחל לבצעה בשלבים סבירים. הועדה מאמינה כי התכנית תצא מן הכוח אל הפועל, תזכה בהדרגה לשיתוף פעולה מצד דרי המחנות, ולהסכמה בשתיקה מצד מדינות ערב, ותחקבל בברכה בידי רעת הקהל העולמית.

הצלחת נסיון הבנייה העצמית בעזה, והציפיה ליוזמה ישראלית.

5. תכנית השיקום תבוצע בשלבים תוך חמש שנים, תעלה כמיליארד וחצי דולרים של ארה"ב (סכום זה אינו כולל את מחיר הקרקעות שיוועדו לכך וגם אינו כולל את הוצאות מינהלות הפרוייקטים), ומימונה יבוא ממקורות בינלאומיים.

ב. בתחום מדיניות החוץ וההסברה:

6. לעומת בעייתם של הפליטים דרי המחנות בארץ ישראל, שפתרונה הכלכלי והחברתי הוא בעשייה של מדינת ישראל, פתרון בעייתם של הפליטים הפלשתינאים שבארצות ערב הוא ענין למדיניות חוץ ולהסברה של ישראל.

7. דרישת מדינת ישראל ממדינות ערב לשכך את הפליטים הפלשתינאים במקומות מושבותיהם בארצות ערב, תחבסס, מבחינת דעת הקהל בעולם ובארצות ערב, על מדיניות יסוד חדשה בסכסוך הערבי-ישראלי על כל היבטיו. המדיניות תכרוך, כרוך היסב, את שתי בעיות הפליטים היהודים מארצות ערב שבאו לישראל, והפליטים הערבים מארץ ישראל שיצאו לארצות ערב, כשני צדדים למטבע הפליטות במזרח התיכון, שמדינות ערב אחראיות להן. ישראל תתבע מארצות ערב לקלוט בתוכן, בשטחיהם רחבי הידים ובעושרם הרב, את אחיהם הפליטים היושבים בתוכן, כנגד קליטת היהודים שיצאו פליטים מארצות ערב.

8. ענין זכויות יהודי ערב ותביעותיהם נגד מדינות מוצאן, ראוי להידון בנפרד בוועדת שרים שתתמנה לענין זה. זכויות אלה חורגות מעבר לתביעות כספיות ולפיצויים עקב החרמת רכוש והנסדס. מבחינת הסכסוך הערבי-ישראלי, ורגישות מדינות ערב לסוגיה זו, ראוי להעמיד את זכויות עם ישראל באיזור זה גם מכה ישיבה מקדמת דנא ותרומה נכבדה לרווחת האזור. התביעות הכספיות והרכושיות של היהודים יוצאי ארצות ערב, יכול שידונו במסגרת תביעות כספיות הדדיות בינינו לכין ארצות ערב.

3. תכנית השיקום של הפליטים דרי המחנות בארץ ישראל, תגדיר את האוכלוסיה שעליה תחול, ותקבע את מרכיבי בעייתה ואת קוי שיקומה.

תכניות השיקום מבוססות על קוים אלה:

- הקמת שכונות חדשות לאוכלוסיית המחנות ושיקום השכונות הקיימות;

- הקצאת קרקעות ומתן סיוע לתכנית "בנה ביתך";

- מתן בעלות על הקרקע לפליט המשכך;

- דילול המחנות הסמוכים לצירי תנועה ראשיים והעברת תושביהם לבנייה חדשה סמוכה;

- הריסת מחנות נוספים;

- צירוף מחנות הפליטים המשופרים לרשויות המוניציפליות הסמוכות, או מתן מעמד מוניציפלי עצמאי למחנות;

- איחוד שירותי הבריאות והסעד לכל אוכלוסיית יהודה ושומרון;

- שילוב הדרגתי של שירותי החינוך של אונר"א במערכת החינוך הממלכית.

4. הקרקע כשרה עתה להצלחת תכנית אב ישראלית לשיקום הפליטים דרי המחנות לאור נתונים אלה שתברו יחדיו: שיפור מצבם הכלכלי והחברתי לעומת תושבי הערים והכפרים; המעורבות ההולכת וגדלה ביניהם; ירידת קרנה של אונר"א; מצב התברואה והתשתית במחנות; האכזבה מאפשרות פתרון בעיותיהם בידי מדינות ערב; הרחבת תחומי העיסוק של המישל הישראלי בעניני שיקום הפליטים תושבי המחנות;

9. זכויותיהם ותביעותיהם של היהודים יוצאי ארצות ערב, יהיו נושא בכל משא ומתן לשלום עם מדינות ערב.

פרק 10: המלצות

א. המלצות כלליות:

1. ישראל חתבע מארצות ערב לקלוט את הפליטים המתגוררים כיום בתחומן כנגד קליטת היהודים שיצאו פליטים מארצות ערב. ישראל תכרוך את שתי בעיות הפליטים היהודים והערבים זו בזו כשני צדדים למסבע הפליסות במזרח התיכון שמדינות ערב אחראיות להן.
2. תוקם ועדת שרים שתקבע ממצאים, עקרונות דרכים ושלבים לפעולה בנושא התביעות ההדדיות לרכוש היהודי שבארצות ערב ולרכוש הערבי בישראל.
3. ישופרו תנאי הדיור של דרי המחנות בדרך של שיקום ובניה מחדש.
4. מערכת החינוך של אונר"א תשולב במערכת החינוך הממשלתית.
5. יאוחדו שרותי הבריאות והסעד לכל אוכלוסיית השטחים.
6. יוענק מעמד מוניציפלי למחנות.
7. עיקר מימונה של תכנית השיקום יבוא ממקורות בינלאומיים.

ב. יהודה ושומרון:

1. ייערך מפקד כללי של דרי המחנות ביהודה ושומרון.
2. יצורפו מחנות הפליטים לרשויות המוניציפליות הסמוכות ויהיו לחלק מהן.
3. יינתן מעמד מוניציפלי עצמאי למחנות המרוחקים מישובים בעלי מעמד מוניציפלי.
4. יוקמו שכונות חדשות לאוכלוסיית המחנות וישוקמו השכונות הקיימות.
5. יובסחו אדמות לבניה ולשיקום.
6. ידוללו המחנות הסמוכים לצירי התנועה, ותושביהם יועברו לבניה סמוכה.

ג. חבל עזה:

1. תוכן תכנית אב לכל אזור חבל עזה ויובסחו אדמות לבניה ולמגורים לדרי המחנות.
2. תוגבר הפעולה הנעשית כיום לדלול מחנות הפליטים ולבניית שכונות

חדשות.

ד. שלבי הביצוע

(1) שלב א':

- א. יובסחו אדמות לבניה ביהודה, שומרון ועזה.
- ב. תוכן תכנית אב לאזור חבל עזה.
- ג. ייהרס המחנה הנסוּס נועייטה שליד יריחו וייבדקו המחנות האחרים.
- ד. יוקמו 60 יחידות דיור לדוגמא ביהודה ושומרון ליד המחנות אל-פאואר, רהייסה ועקבת ג'אבר.

(2) שלב ב':

- א. יימשך צרוף המחנות לרשויות המוניציפליות הסמוכות ויהיו לחלק מהן.
- ב. ייבנות מעמד מוניציפלי עצמאי למחנות המרוחקים מישוּבים בעלי מעמד מוניציפלי.

(3) קצב שיפור תנאי הדיור

שיפור תנאי הדיור של שוכני המחנות על-ידי שיקום המגורים ובניה מחדש ייעשה תוך חמש שנים, מיום הבסחת המימון, לפי אחוזים אלה מיחידת המגורים במחנות:

שנה 1 - 5%

שנה 2 - 10%

שנה 3 - 25%

שנה 4 - 30%

שנה 5 - 30%

ה. עלות הביצוע (במליוני דולרים של ארה"ב)

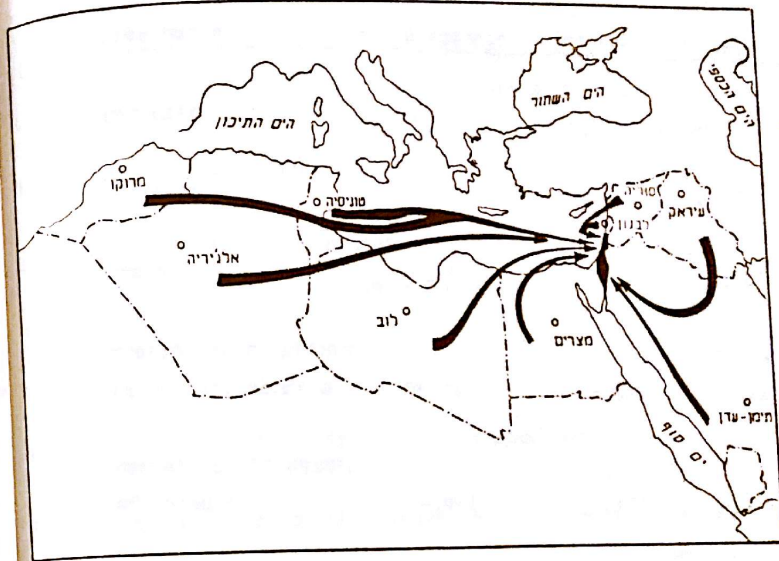
סך הכל	חבל עזה	יהודה ושומרון	נושא העלות
0.05	-	0.05	1. סקר בניה
22.50	7.50	15.-	2. תכנון אב
387.-	320.-	67.-	3. תשתית
285.80	200.-	85.80	4. מוסדות חינוך, בריאות, דת ומרכזים מסחריים
670.-	500.-	170.-	5. השתתפות בבניה העצמית של התושבים
60.-	40.-	20.-	6. האחדת שירותים
40.-	-	40.-	7. בניה לדוגמא של 400 יחידות דיור ביהודה ושומרון (20 יחידות ב-20 מחנות).
1465.35	1067.50	397.85	

* אינו כולל: א. מנהלת פרוייקט השיקום.

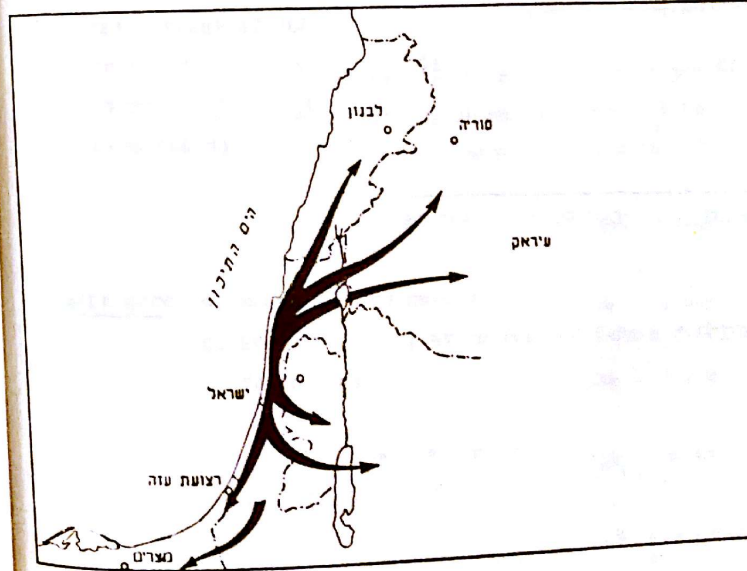
ב. עלות האדמות (הן של המדינה והן האדמות הנרכשות והמופקעות).

* * *

הפליטים היהודים מארצות ערב

הפליטים הערבים מארץ ישראל

הפליטים הערבים בשנת 1948 (באלפים)

מדינה	כלל הפלשתינאים		חושבי קבע (2)		פליטים	
	במספרים מוחלטים	% מכלל הפלשתינאים	במספרים מוחלטים הקבע	% מתושבי הקבע	מספרים מוחלטים	% מהפליטים
ישראל	160	12	160	22		
רצועת עזה	250	18.5	85	12	165	26.5
הגדה המערבית	675	50.5	470	66	205	33
הגדה המזרחית	70	5.25			70	11
סוריה	70	5.25			70	11
לבנון (3)	100	7.5			100	16
סונזח (4)	15	1			15	2.5
סך הכל	1,340	100	715	100	625	100
% מכלל הפלשתינאים		100		53		27

הערות:

1. במונח "פליטים" בלוח זה נכללו כל הערבים שעקרו ב-1948 ממקומם בארץ ישראל, בין שנרשמו אח"כ כפליטים בארגוני הסעד ובין שלא, בין שהתאזרחו בארץ המארחת ובין שלא. בהקשר הנדון כולל מונח זה את עקורי 1948 וצאצאיהם ואינו מקביל ל"פליטים רשומים".
2. במונח "חושבי קבע" נכללו כל יתר תושבי ארץ ישראל וצאצאיהם, כלומר חושבים ברחבי ארץ ישראל המנדטורית שנשארו במקומם הקבוע ב-1948, בכלל זה 30-40 אלף פליטים שהיו בגבולות ישראל לאחר המלחמה והועברו לאחריות ממשלתה.
3. כולל 40-30 אלף נוצרים שהתאזרחו מיד.
4. עקיף זה כולל ערבים פלשתינאים שלא הופיעו בחישובים לפי ארצות, מסיבות אלה: אי-רשומם כפליטים, שיקום עצמי מיידי או הגירה לארצות אחרות.

נספח 2 ג'י

מחנות הפליטים בירדן, בסוריה ובלבנון (מפה בשני חלקים)

נספח 2 ב'י

הפליטים הערבים במזרח התיכון

מדינה	הערכת הממשל (2)		נחוני אונרי"א (1)	
	מהם במחנות פליטים	מספר כולל	מהם במחנות הפליטים	מספר כולל
יהודה ושומרון	80,000	279,000	88,867	344,474
חבל עזה	170,000	230,000	210,625	382,549
סך הכל ביהודה ושומרון ועזה	250,000	509,000	299,492	727,023
ירדן			(3) 237,541	759,166
לבנון	90,000	(4) 230,000	125,833	244,434
סוריה			70,405	226,438
סך הכל			(5) 733,271	1,957,061

הערות:

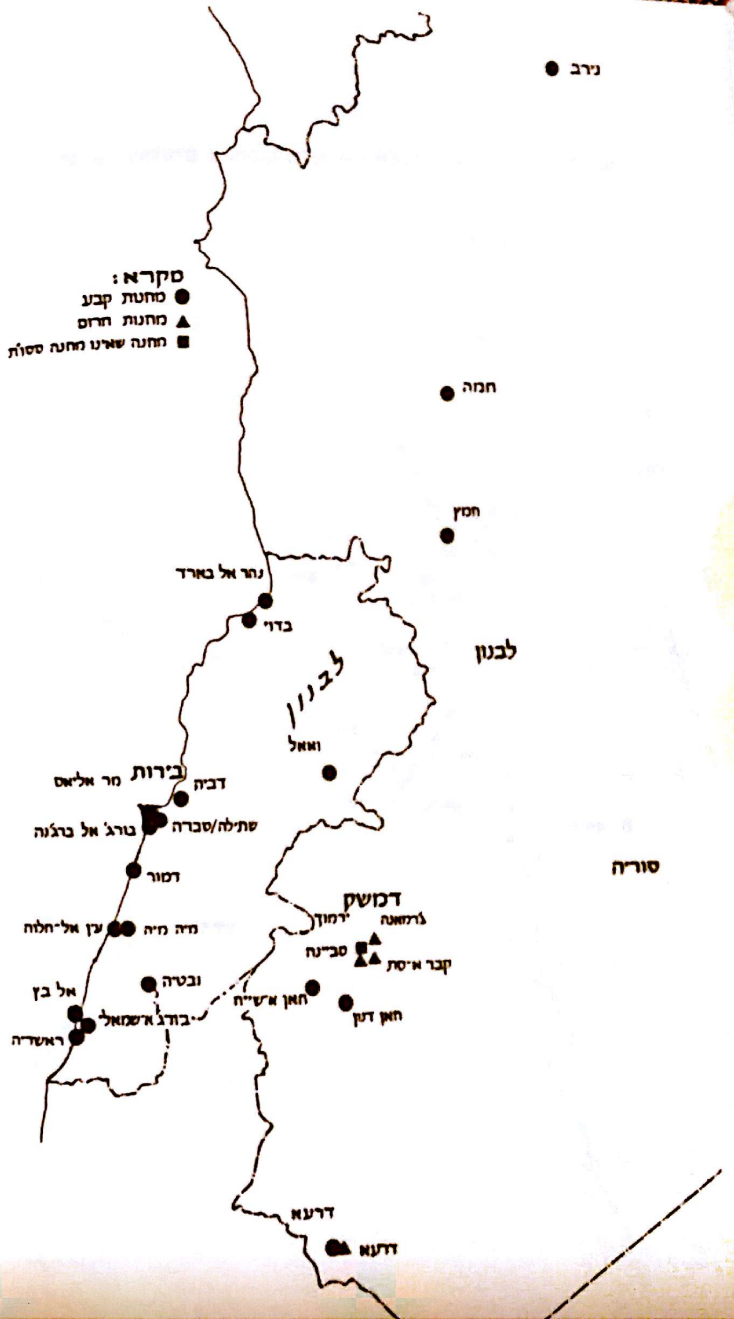
1. עפ"י דו"ח אונרי"א לשנת 1982 - 1983.
2. הערכות המימשל הצבאי ביהודה ושומרון ועזה מבוססות בחלקן על מפקד שנערך בעזה ובחלקו על נחוני אונרי"א.
3. המספר כולל 33,129 עקורים משנת 1967 שלא היו רשומים באונרי"א, אך נמצאו במחנות הפליטים בבקעה הירדן.
4. המספר - לפי הערכת אמ"ן.
5. המספר כולל, נוסף לנאמרו בהערה (3) גם 13,918 תושבי מחנות שאינם רשומים באונרי"א.

נספח 2 די
הפלשתינאים בעולם

הערכת אש"ף (2) (1981)	הערכת מכון שילוח (1983)	הערכת צה"ל (2) (ינואר 1983)	ה מ ד י נ ה
839,000	730,000	747,500 (3)	יהודה ושומרון
451,400	465,000	476,300	הבל עזה
550,800	675,000	624,800 (4)	ישראל
1,148,334	750,000	750,000 (5)	ירדן
222,525	200,000	160,000	טורקיה
358,207	265,000	230,000 (6)	לבנון
299,710	260,000	210,000	כוויית
23,759		25,000	לוב
45,605		70,000	מצרים
	95,000		מדינות ערב אחרות
20,604			עיראק
136,779	100,000		עונדיה
36,504		200,000	למעט כוויית
24,233	85,000 (+11)		קטר
50,706			עומן
104,856	175,000	230,000	ארה"ב
140,116			ארצות אחרות
4,447,138	3,800,000	3,723,600	סה"כ

ה ע ר ו ת :

1. אין אחידות בהגדרת "פלשתינאים" לענין זה: אזרח ארץ ישראל שנולד בה, מושב ארץ ישראל, או מי שנמצא בארץ ישראל ב-1948.
2. מבוסס על פרסום אש"ף: "הערכת מספר הערבים הפלשטינים לפי מקום מגורים 1981".
3. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: סטטיסטיקה של יהודה ושומרון וחבל עזה, מסי' 1983.
4. על פי השנתון הסטטיסטי לישראל 1983. הנתון כולל מוסלמים ונוצרים.
5. קיימת אי בהירות בענין מספרם המדויק של הפלשתינאים במדינת ירדן, בעיקר בשל העובדה שהפלשתינאים הם אזרחי ירדן.
6. אין זה כולל 40,000 פלשתינאים שהערכת אמ"ן קיבלו אזרחות לבנונית.

נרב ●

סקרא :

- מחנות קבע
- ▲ מחנות חרום
- החנה שאינו מחנה סטוף

חמה ●

חמץ ●

לבנון

סוריה

דרעא

דרעא

נספח 3 ב'
מחנות הפליטים ביהודה ושומרון - נתונים:

מספר סדורי	ה נ פ ה	שם המחנה ומקומו	שטח המחנה	בעלות הקרקע	מספר האוכלוסין	מספר משפחות	מוצא	רשת המים	רשת חשמל	רשת ביוב	מספר נהי הספר ותלמידים
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	
1.	שכס	באלטה - בחחום העירוני של עיריית שכס (דרומית מזרחית).	230 דונם	המנהל	1,830	10,980	יפו והסביבה	1,444 משפחות מחוברות לרשת המים.	יש הספקה עי"י החנת החשמל של שכס ל- 1,510 בתים.	קיימת מערכת ביוב	4 = 3400
		עין בית אלמא - בחחום העירוני של עיריית שכס. (צפונית מערבית)	80 דונם	המנהל	578	3,473	ג'מסון	500 משפחות מחוברות לרשת המים (השאר דרך מאגר המים של סטוי"ת).	הספקה עי"י החנת חשמל של שכס ל- 500 בתים.	קיימת מערכת ביוב	2 = 300
		עסכר ישן - בחחום העירוני של שכס (מזרחית לעיר).	155 דונם	המנהל	7,274 כולל שני המחנות	1,155 כולל שני המחנות	לוד, רמלה	95% מחוברים לרשת לרשת המים של שכס.	95% משפחות מחוברות לרשת חשמל שכס.	בורות ספיגה פרטיים.	4 = 2000
		עסכר חדש - בחחום העירוני של שכס (מזרחית לשכס).	80 דונם	המנהל				430 משפחות מחוברות לרשת חשמל שכס עי"י הממשל הצבאי.	430 משפחות מחוברות לרשת חשמל שכס עי"י הממשל הצבאי.	בורות ספיגה פרטיים.	
2.	ג'נין	ג'נין - צמוד לעיר	373 דונם	רובה בבעלות פרטית היתר של המדינה	4,298	7,788	מאזור הצפון (חיפה) והגליל	85% מחוברים לרשת העירונית.	85% מחוברים לרשת העירונית.	מחובר לרשת ביוב עירונית. בחלקו בורות ספיגה.	4 = 2400

מספר סדורי	ה נ פ ה	שם המחנה ומקומו	שטח המחנה	בעלות הקרקע	מספר האוכלוסין	מספר משפחות	מוצא	רשת המים	רשת חשמל	רשת ביוב	מספר בתי הספר ותלמידים
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	
		פרעה - דרומית לטובאס ליד מעינות פרעה.	150 דונם	פרטית	3,985	664	מריחניה, צבארוץ פלוג'ה ואום אל זינאת	אספקה ע"י אונריא מ- 8 ברזים במחנה.	אספקה ע"י גנטורים פרטיים לכ- 378 משפחות.	בורות ספיגה	4 = 2280
3.	טול-כרם	טול-כרם - צפונית מזרחית לעיר טול-כרם	180 דונם	פרטית	8,969	1,494	אזור השומרון, חיפה ויפו	אספקה ישירה לכל בית מעירית טול-כרם	אספקה ישירה לכל הבתים ע"י עירית טול כרם	50 מהבתים מחוברים לרשת הביוב של העירית השאר העלות פתוחות.	4 = 2500
		נור א שמש - כ-4 ק"מ מזרחית לעיר טול-כרם על אדמות דנבה וענבתא	230 דונם	פרטית	4,028	671	חיפה, אום אל זינאת, וכפרון	אספקה ישירה לכל הבתים מעירית טול-כרם	אספקה ישירה לכל הבתים מהרשת הישראלית.	תעלות פתוחות ובורות ספיגה.	2 = 1000
4.	בית לחם	דהייסה - כק"מ דרומית מערבית לבית לחם	270 דונם	המנהל	5,692	948	בעיקר בית ג'וברין נתיף, וראס בני-עמר	558 משפחות מחוברות לרשת מים.	אספקה ע"י רשת חשמל מז' ירושלים 95% מהבתים.	תעלות פתוחות מהבתים לוודיות.	2 = 1000
		עאידה - צמוד מצפון לעיר בית לחם	60 דונם	פרטית	2,019	336	ראס בני-עמר, מנחת דיר אבאן	85% משפחות מחוברות לרשת מים.	85% מחוברות לרשת חשמל.	בורות ספיגה פרטיים.	1 = 500
		אל-עזה - בתחום העירוני של בית לחם מצפון.	27 דונם	פרטית	993	165	בעיקר בית ג'וברין	140 בתים מחוברים לרשת מים.	95% בתים מחוברים לרשת חשמל	תעלות פתוחות ובורות ספיגה.	1 = 300

מספר סדורי	ה ג פ ה	שם המחנה ומקומו	שטח המחנה	בעלות הקרקע	מספר האוכלוסין	מספר משפחות	מוצא	רשת מים	רשת חשמל	רשת גיוב	מספר בתי הספר ותלמידים
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	
5.	חברון	אל-פואר - כ-300 מ' מזרחה לכביש הראשי חברון - דהריה מצפון לדרך חניית המגיעה לישא.	273 דונם	פרטית שייכת לתושבי דורא הופקעה בזמנו בידו ממשלת ירדן	3,115	519	מערק אל חנשייה בית ג'וברין ומגידל	210 משפחות מחוברות לרשת מים. השאר דרך 5 נקודות.	400 בתים, אספקה ישירה ע"י רשת ישראלית.	בורות ניקוז פרטיים	2 = 1000
		אל עדוב - גובל בכביש הראשי חברון - בית לחם מזרחה לו כ-13 ק"מ צפונית לחברון.	300 דונם	הקרקע בחכירה ע"י אוניברסיטת מבית אומר	4,434	739	בעיקר מחבל לכיש ערק אל חנשייה עג'ור ובית ג'וברין	250 משפחות מחוברות לרשת מים. השאר, אספקה ח"נם ע"י אוניברסיטת דרך מרכזים.	100 בתים אספקה ישירה דרך ישראל, השאר ע"י גנרטורים פרטיים	בורות ניקוז פרטיים	2 = 500
6.	יריחו	עמקת ג'אבר - כק"מ דרומית מערבית ליריחו.	4,688 דונם	פרטית	3,100	516	בעיקר מיסור אלעבאשיה ויזור	הספקת מים לברזיות וארכנים בודדים מבריכות אגירה של אוניברסיטת	אספקה לכל המחנה ע"י החבי המזרח ירושלמית	בורות ספיגה ותעלות פתוחות.	3 = 700
		עין סולטאן - כק"מ צפונית מערבית ליריחו.	840 דונם	פרטית	582	97	-	הספקת מים מברזיות ולצרכנים בודדים.	אין	תעלות פתוחות ובורות ספיגה	1 = 400

מספר סדורי	ה נ ב ח	שם החברה ומקומו		שטח החניה	בעלות הקרקע	מספר האוכלוסין	מספר תשתיות	מוצא	רשת מים	רשת חשמל	רשת גז	מספר בתי הספר וחלמיונים
		א	ב									
7.	רמאללה	עלגדיה - בגבול הנפה עם ירושלים	279 דונם	מדינה	4,211	701	בעיקר מהכפרים ביר מעין וטירט	600 בחים מחוברים לרשת המים של רמאללה.	600 בחים מחוברים לרשת המים של רמאללה.	ברוח ניקוז פרטיים	2 = 1800	
		דיר עמר - בצפון מערב הנפה	142 דונם	פרטית	957	160	חדיר טריף ומבית נבאלה	קיימת התפקה מים באמצעות ברזים צבוריים.	באמצעות אנרטורים	ברוח ספיגה	2 = 422	
		אמערי - שוכן בצמוד לעיר אלבירה הדרום לה.	90 דונם	פרטית	4,066	677	בעיקר מלוד, נעאני שלמה, ומלה ולפתא	600 בחים מחוברים לרשת המים של רמאללה.	אספקה ע"י חברת חשמל מזרח ירושלים	ברוח ניקוז	3 = 296	
		גילזון - שוכן כ-4 ק"מ דרומיה לרמאללה על אדמות כפר ג'יפנה	250 דונם	פרטית	4,251	708	בעיקר מבית נבאלה עבאטיה ולוד	כ-80% מחוברים לרשת מים של רמאללה.	מחובר לרשת חשמל מחוז ירושלים	ברוח ניקוז	2 = 1,250	
	סך הכל	19 מחנות	5,657 דונמים		79,917	13,256						

מחנות הפליטים באזור חבל עזה

מספר סדורי	ה נ פ ה	שם המחנה	שטח המחנה	בעלות הקרקע	מספר האוכלוסין	מספר המשפחות
	א	ב	ג	ד	ה	ו
.1	עזה	ג'בליה	1400 דונם	ממשלתית ופרטית	33,800	5,600
		שאטי	519 דונם	"	27,800	4,600
.2	חאן יונס	בוריג'	518 דונם	בלתי מוסדרת *	12,300	2,050
		נוציראת	558 דונם	" *	19,000	3,200
		מועזי	600 דונם	" *	8,400	1,400
		דיר-אל-בלאח	155 דונם	"**+ממשלתית	6,400	1,100
		חאן יונס	550 דונם	ממשלתית ופרטית	25,300	4,200
		רפיח	1000 דונם	ממשלתית - מעט בלתי מוסדית *	33,200	5,500
	סך הכל		5300 דונם		166,200	27,650

* אדמות באר-שבע

מערכת החינוך ביהודה ושומרון וחבל עזה ומקומה של אונרי"א

פרטי	חבל עזה		פרטי	יהודה ושומרון		
	אונרי"א	מ י מ ש ל		אונרי"א	מ י מ ש ל	
30	158	87	147	103	813	1. מוסדות חינוך
	80,076	64,722		40,881	210,565	2. תלמידים
	2,108	2,028		1,188	7,410	3. מורים
	3,762	2,488		2,724	8,643	4. עובדים
	\$ 16,538,534	₪639,320,000		\$13,762,253	₪1856,264,000	5. תקציב: רגיל
		₪ 58,000,000			₪ 48,000,000	פיתוח

נספח 6 ב'

מערכות הבריאות של הממשל הישראלי ושל אונריא

חבל עזה		יהודה ושומרון		
מימשל	אונריא	מימשל	אונריא	
24	15	238	36	1. מרפאות (כולל תחנות לאם ולילד)
219	25	188	23	2. רופאים
562	102	660	188	3. אחיות (כולל מילדות)
1,468	643	1,456	373	4. סה"כ עובדים
200,000	101,922	294,520	104,913	5. ימי אשפוז השנתיים
	\$ 5,127,942		\$ 6,555,327	6. תקציב
ש" 738,830,000		ש" 730,911,000		רגיל:
ש" 96,390,000		ש" 66,800,000		פיתוח:

נספח 6 ג'

משפחות נזקקות שבטיפול הממשל הישראלי ואונריא

חבל עזה		יהודה ושומרון		
מימשל	אונריא	מימשל	אונריא	
	203,000		131,500	1. מקבלי מנות שהופסקה חלוקתן
4,575	18,500	5,305	1,500	2. מקרי סעד
	15,000		7,875	3. מפעל ההזנה בבתי ספר
	12,000		6,500	4. מנות לנשים הרות
ש" 150,840,000	\$ 7,503,518	ש" 171,283,000	\$ 5,012,752	5. תקציב